

स्वेदगंगा

काल
29 4 8

म. ग्रं. सं. ठाणे

विषय

काल

सं. क्र.

29 4 8

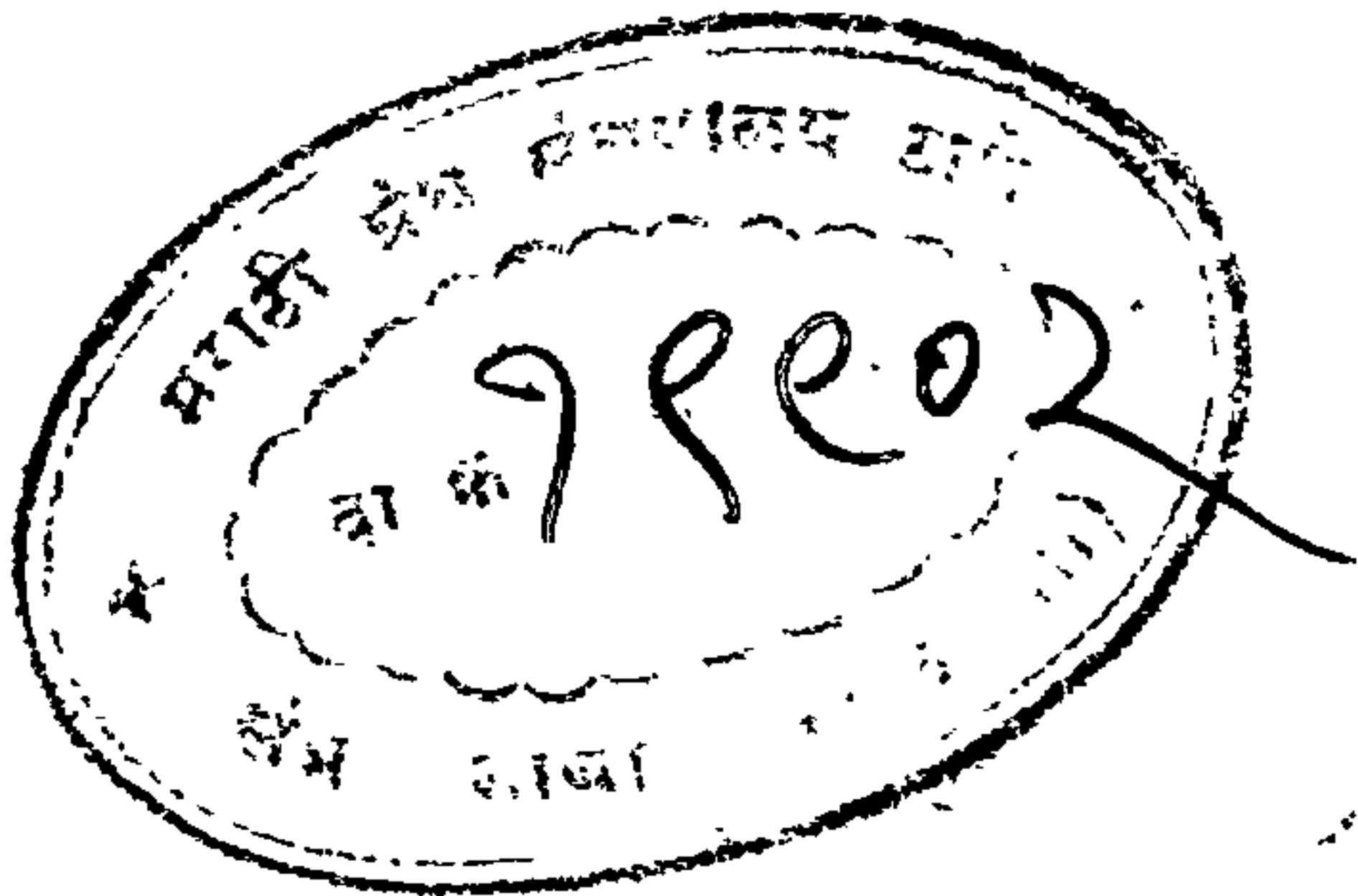
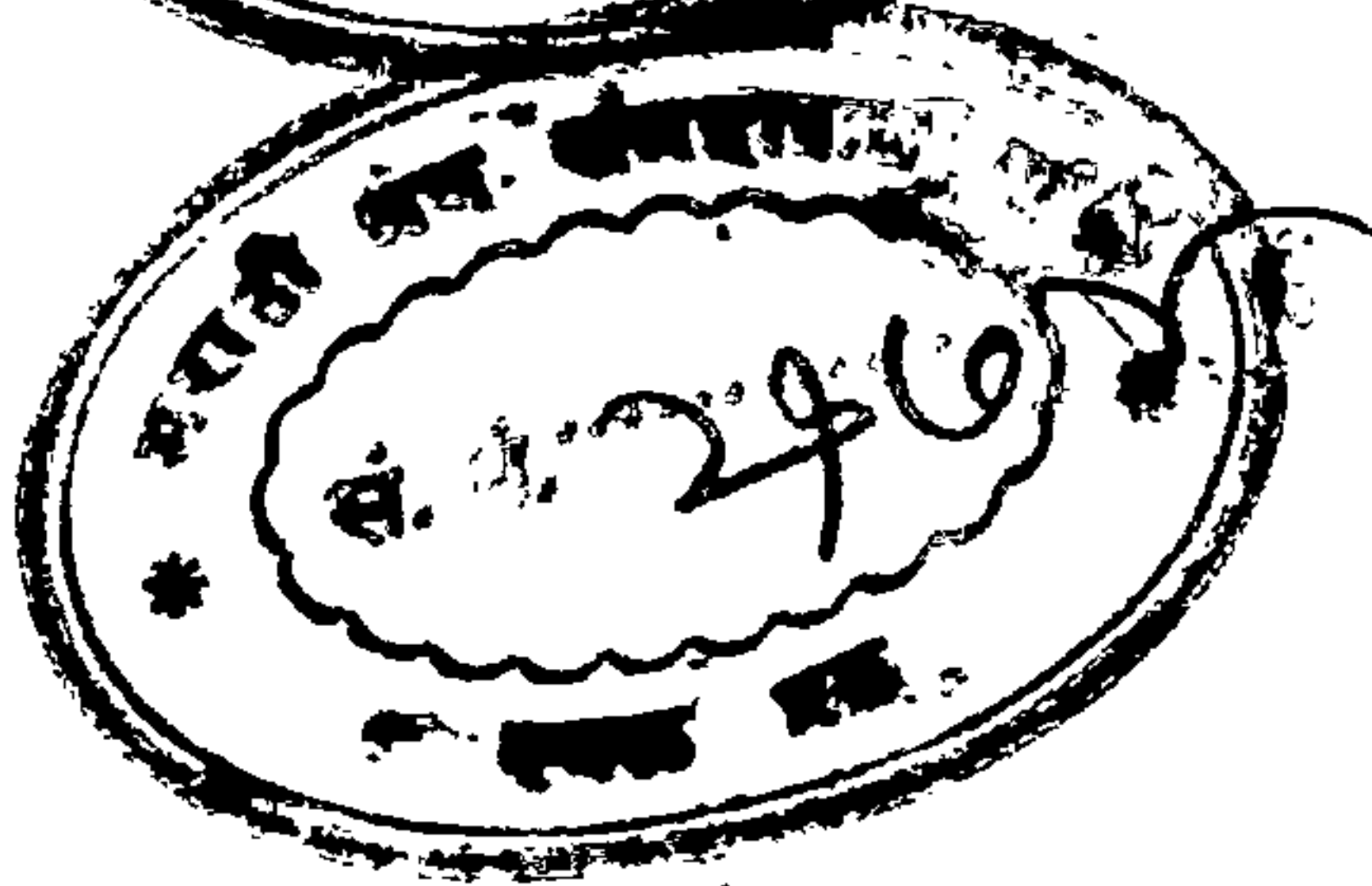
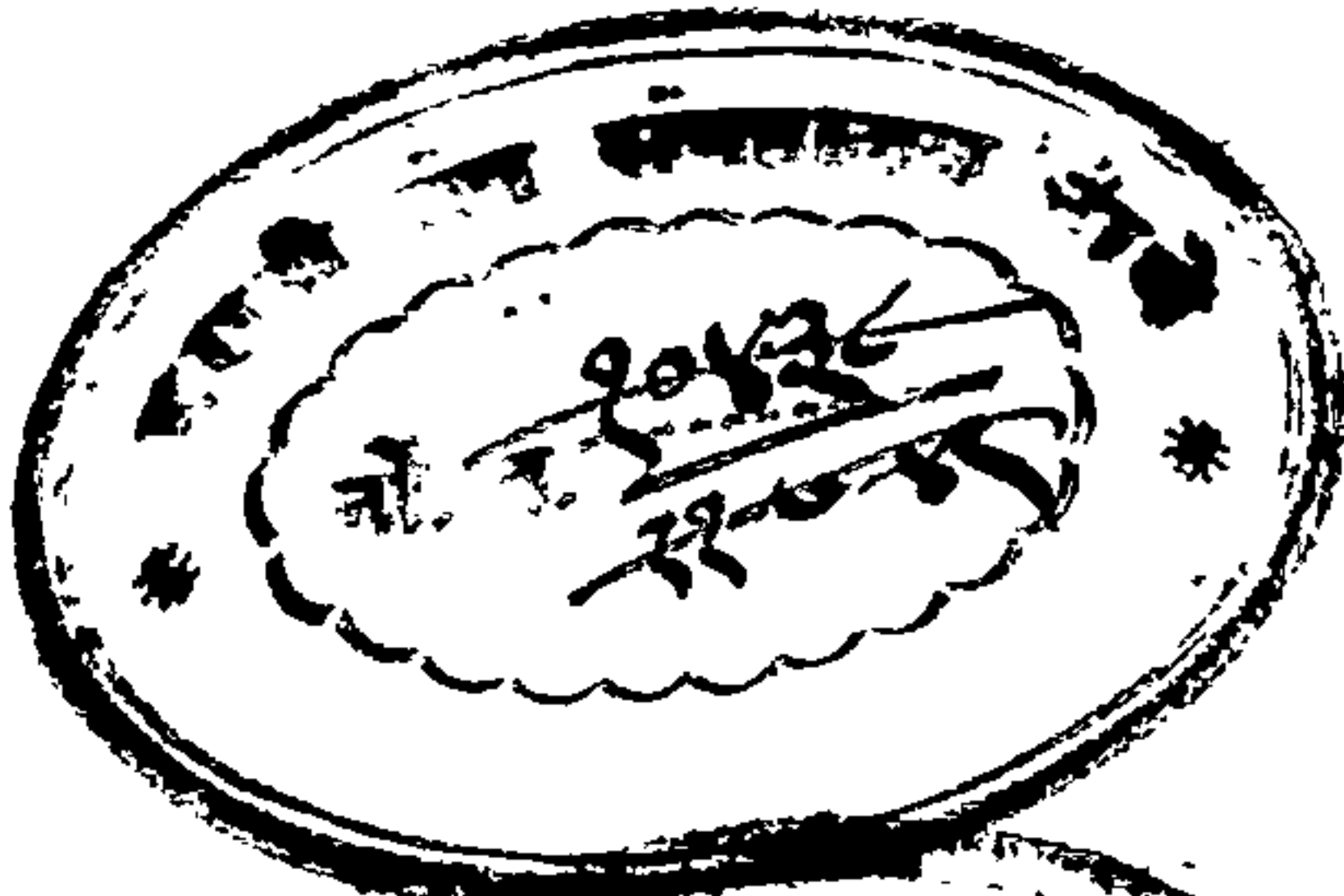

REFBK-0019902

REFBK-0019902

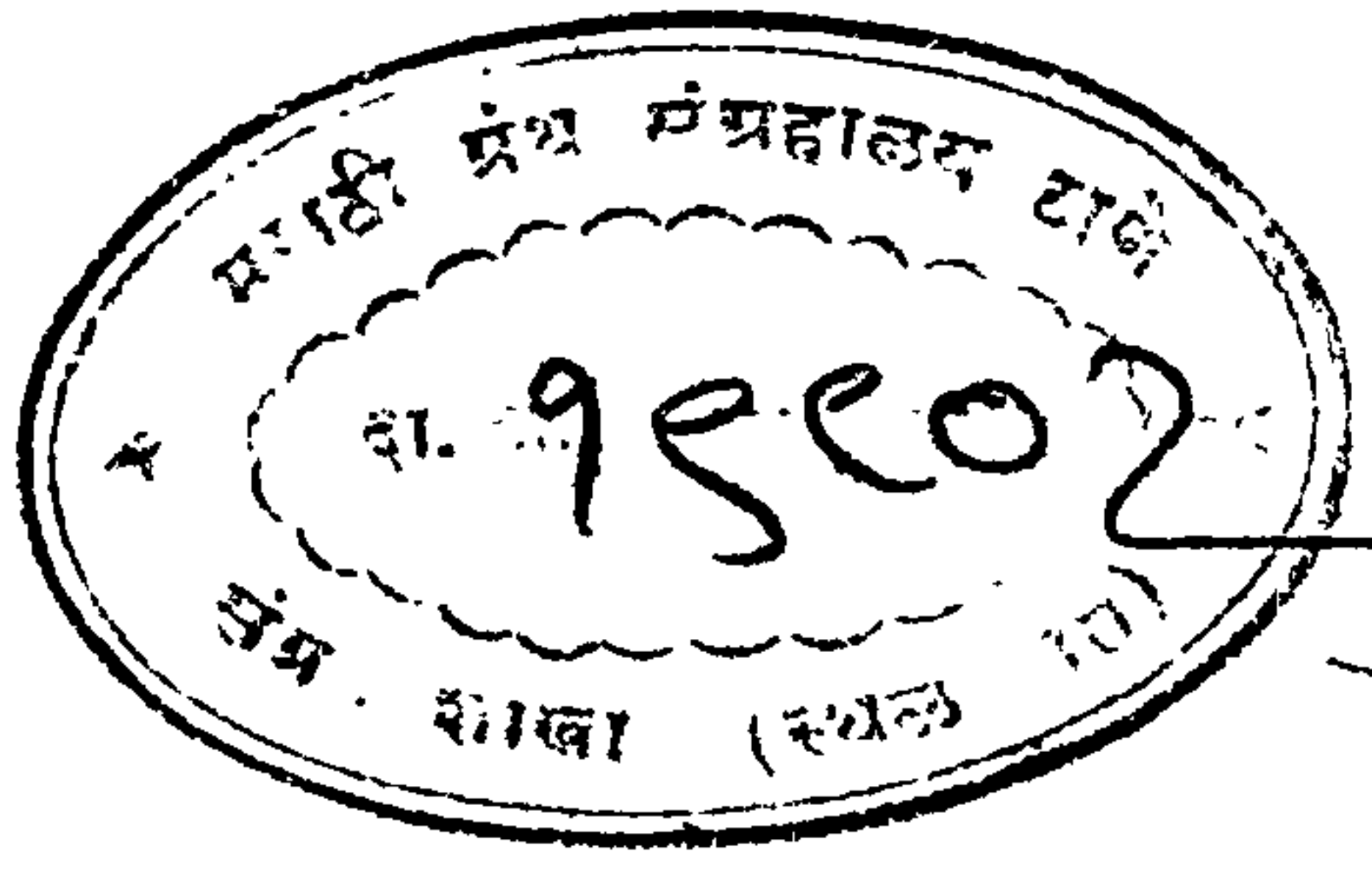
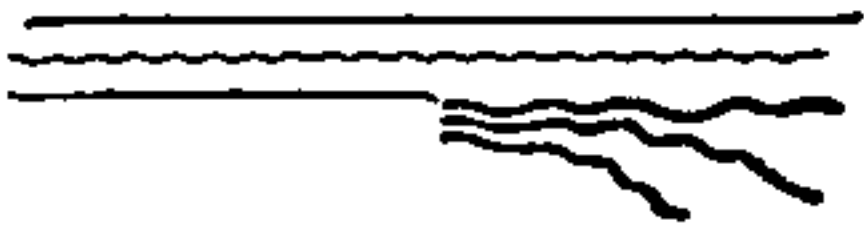
- विंदा करंदीकर

मिठा
२९० ✓

290 अमरा

स्वेदगंगा

- विंदा करंदीकर

प्रकाशक
प्राध्यापक गो. वि. करंदीकर
एम्. ए.
मधुवन, रत्नागिरी.

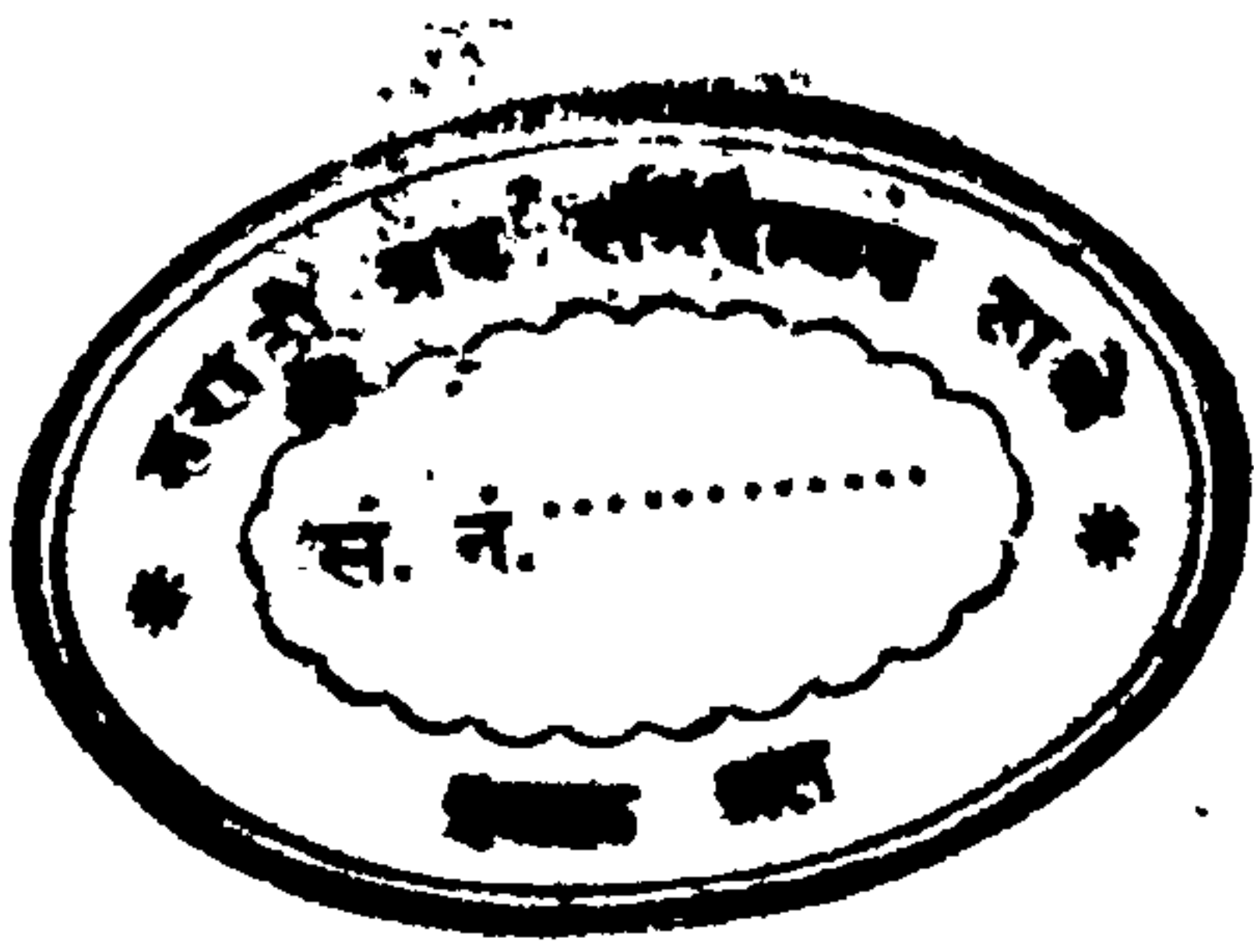
१४ मे
१९४९

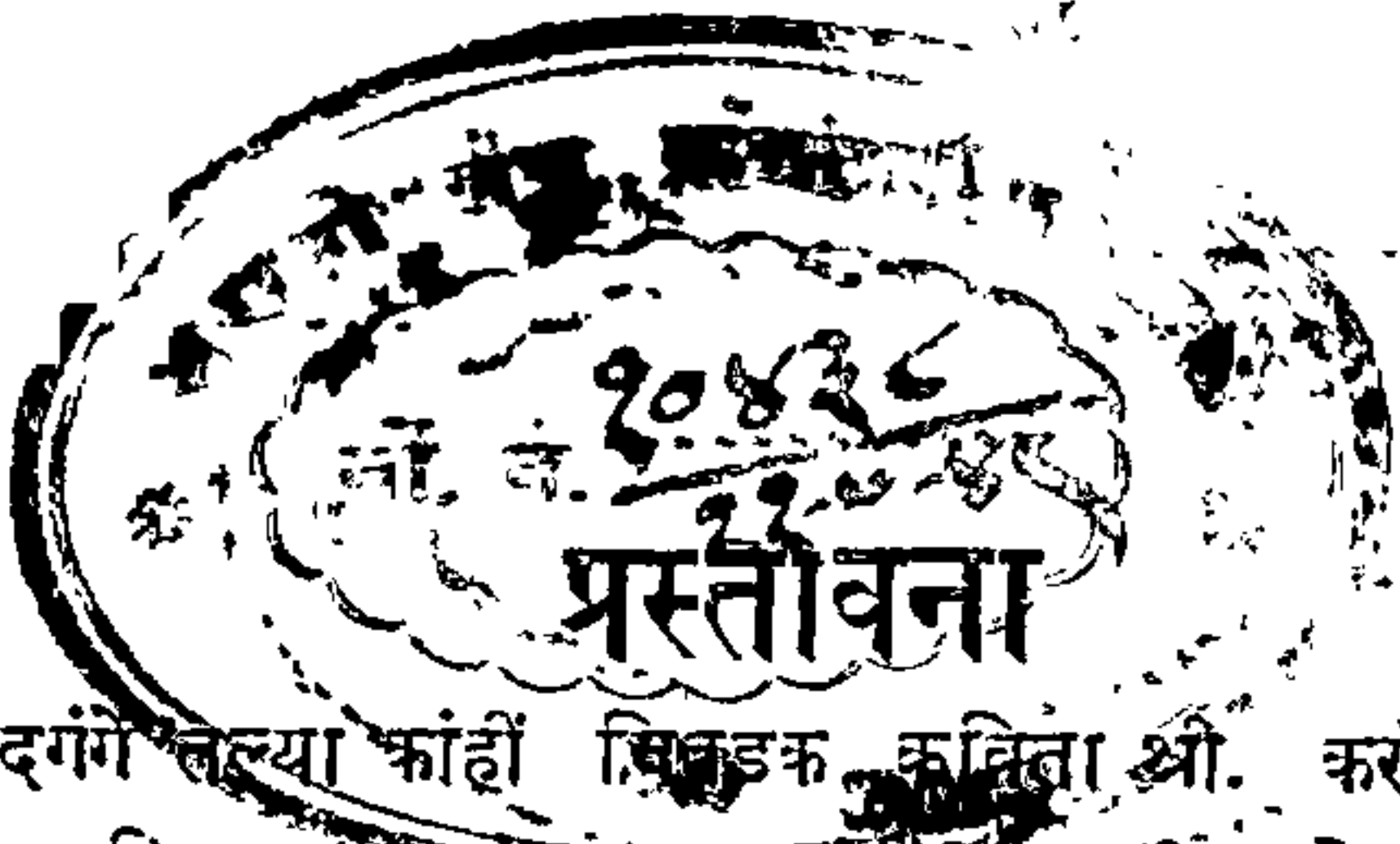
सर्व हक्क प्रकाशकाचे स्वाधीन.

मूल्य
तीन रुपये

मुद्रक
विठ्ठल हरि बर्वे,
आर्यभूषण मुद्रणालय,
९१५।१ शिवाजीनगर, पुणे ४

तीर्थरूप
आई, दादा व दत्तूकाका
यांस सप्रेम
समर्पण

‘स्वेदगंगे’तल्या कांहीं विवडक कविता श्री. करंदीकरांनी मला वाचून दाखविल्या, तेव्हा एकदम काहीतरी नवीन, वेगळ्याच प्रकारचें काव्य ऐकल्याचा आनंद मला झाला. याचा अर्थ असा नव्हे कीं आतांपर्यंतच्या आधुनिक मराठी काव्यांत जें कधीं झालेंच नाही असें कांहीं अजिबात अपूर्व करंदीकरांच्या काव्यांत आहे. अलीकडे मराठी कवितेला चांगलाच बहर आला आहे; आणि पुष्कळ तरुण कवी पुष्कळच चांगले काव्य लिहित आहेत. त्यांच्यापैकीं उत्तम जे आहेत त्यांच्यापेक्षांही उत्कृष्ट असें कांहीं ‘स्वेदगंगे’त आहे किंवा ‘स्वेदगंगा’ अद्वितीय आहे असें मला म्हणावयाचें नाही. अमक्यापेक्षां बरे किंवा अमक्यापेक्षां वाईट अशी ही तुलनाच नाही.

तसें पाहिलें तर ‘मजूर,’ ‘स्वेदगंगा,’ ‘कीर्तन’ वगैरे त्यांच्या उत्तम कवितांचे विषय नेहमींचेच आहेत; पण सर्वच जातिवंत कवीं-प्रमाणें त्यांनीं या जुन्याच विषयांत एक नवीनच तेज आणि एक नवीनच ओज ओतलें आहे. आपण लिहितों आहोंत तो छंद आहे, मुक्तछंद आहे कीं केवळ तालबद्ध गद्य आहे याची पर्वा त्यांनीं केलेली नाही. पण जें आहे त्यांतला ओघ आणि जोष वॉल्ट व्हिटमन किंवा कार्ल सँडबर्ग या थोर अमेरिकन कवींची आठवण करून देतो, आणि तें सर्व काव्य वाटूं लागतें. भलत्याच तुलना मी करीत नाहीं, - आठवण करून देतो इतकेंच म्हणतो.

बरेच कवी आत्मानुभवाच्या विशिष्ट संकुचित वर्तुळांतच फिरत राहिल्यामुळे त्यांच्या काव्यांत एक प्रकारची क्षुद्र स्वयंकेद्रितता तरी येते; किंवा दुसऱ्या टोकाला जाऊन समाजमनस्क, पुरोगामी, राष्ट्रीय किंवा क्रांतिकारक कवी होण्याच्या हव्यासांत छंदोबद्ध अग्रलेख किंवा

पद्यमय ओरडाआरड तरी त्यांच्याकडून लिहिली जाते. करंदीकरांच्या काव्यांत बऱ्याच ठिकाणी हीं दोन्ही टोंके टाळलीं जाऊन हवा तो समन्वय साधला गेला आहे.

इतिहासाच्या मार्क्सप्रणीत भौतिक वादाच्या विवेचनांत उत्पादन शक्ति हा पाया आणि धर्म, कला, संस्कृति, तत्त्वज्ञान इत्यादि गोष्टी हे वर उठवलेले इमले (सुपरस्ट्रक्चर्स) आहेत, असे म्हटले आहे. ' स्वेदगंगे ' तल्या पुढील ओळींत या रुक्ष विवेचनाचे किती सुरेख काव्य झाले आहे पहा:

“ स्वेदांची ही अखंड गंगा
देश, धर्म रक्ताचे सारे
फोडित धरणे नी बंधारे
भिजवित माती काळी गोरी
पहा धांवते आखेल जगावर
जीवन नौका नाचे त्यावर.....”

“ कांचनगंगेहून जी सुंदर
भागिरथीहून जी पावनतर
परमेशाहून जनहित तत्पर
त्या गंगेतिल स्वेदविन्दुनो !
प्रणाम माझा तुम्हा निरंतर.....”

छंदाचीं बंधनें झुगारून संतापयुक्त आवेशाने थरथरत धांवणाऱ्या ' मजूर ' या कवितेतल्या पुढील ओळीं वाचकाला आपल्या बरोबर सहज वाहून नेल्याशिवाय रहाणार नाहीत:

“ मजुरांच्या हाडांचा येथे जळतो अंगार सदा;
मजुरांच्या घामाच्या वाफेवर फिरती हीं यंत्रें
मजुरांचे पिंजुनिया स्नायू सूत इथे हें निघते;

मजुरांच्या रक्ताच्या रंगानें तें सुंदर होतें.
 आणिक त्यांच्या या त्यागास्तव मौलिक
 झग झग झग झग झग झग
 घरघरणारीं चक्रे म्हणतीं भीषण मंत्र वधाचे
 थरथरते ही भूमी खालीं-पाप तिला हें जाचे ...”
 “भौं S S S S S
 सात वाजले आणिक गिरणी सुटली;
 तुरुंगातुनीं स्मशानाकडे त्याची स्वारी वळली.
 हें आलें त्याचें घर.
 छे ! नच त्याचें ! घाणीचें घर
 डासांचें घर, प्लेगाचें घर, रोगट जंतूंचें घर !
 ना त्यांचें घर ! !
 मृत्यूची ही प्रयोग शाळा भेसुर !”

‘ कीर्तन ’ या कवितेंत खेड्यांतल्या कीर्तनाचें बहारदार शब्दचित्र रेखाटलें आहे. म्हातान्या बुवांचें चित्र डोळ्यापुढें उभें करून गुरवाकडे कवि वळतात.

“ गुरव साथिचा पटीचा बजवड्या
 साधाया सम मारित मुखडा तुकडा अथवा
 तिप्या कधीं न साधा !
 धा तिरकिट तक् ना तिरकिट तक् गडां धा
 गडां धा गडां धा ! !

मग बुवा पुढले प्रतिष्ठित लोक, बाया बापड्या, पोरें यांचें विनोदी आणि उपरोधपूर्ण वर्णन करून दामाजीच्या ‘ मार्मिक आणिक तात्त्विक आणिक सात्त्विक ’ आख्यानाच्या छटा रंगविल्या

आहेत. ही कविता वाचतांना कितीही काव्याचे आपण चित्र पहातो, बुवांच्या ताना, पखवाजाची आवाज, पाराचे किरकिरणे ऐकतो आणि 'पडक्या भिंतीभंजती अर्ध उपाशी महार अथवा चांभार कुणी थोडे, भिंतीवरुनी पुढे झुकावुन माना, प्रयत्नपूर्वक ऐकत कीर्तन,—जे ऐकाया येना' त्यांना पहात बाहेर पडतो.

बाह्य जगाच्या वर्णनाप्रमाणेच आंतरभावनांचेही नाजूक चित्रण 'पुनर्मौलन' 'जीवितकोडी' वगैरे कवितांत कवीनीं केले आहे. 'दगडांतून देवाकडे' या प्रदीर्घ काव्यांत कवीनीं स्वतः म्हटल्याप्रमाणे तत्त्वचिकित्सा किंवा तर्कशुद्धता नाही. त्यांचा 'आत्मिक इतिहास' त्यांनीं सांगितला आहे. या काव्यांतल्या पुढील ओळीसारख्या कांहीं ओळी वाचकांच्या मनांत पुन्हां पुन्हां येतील :.....

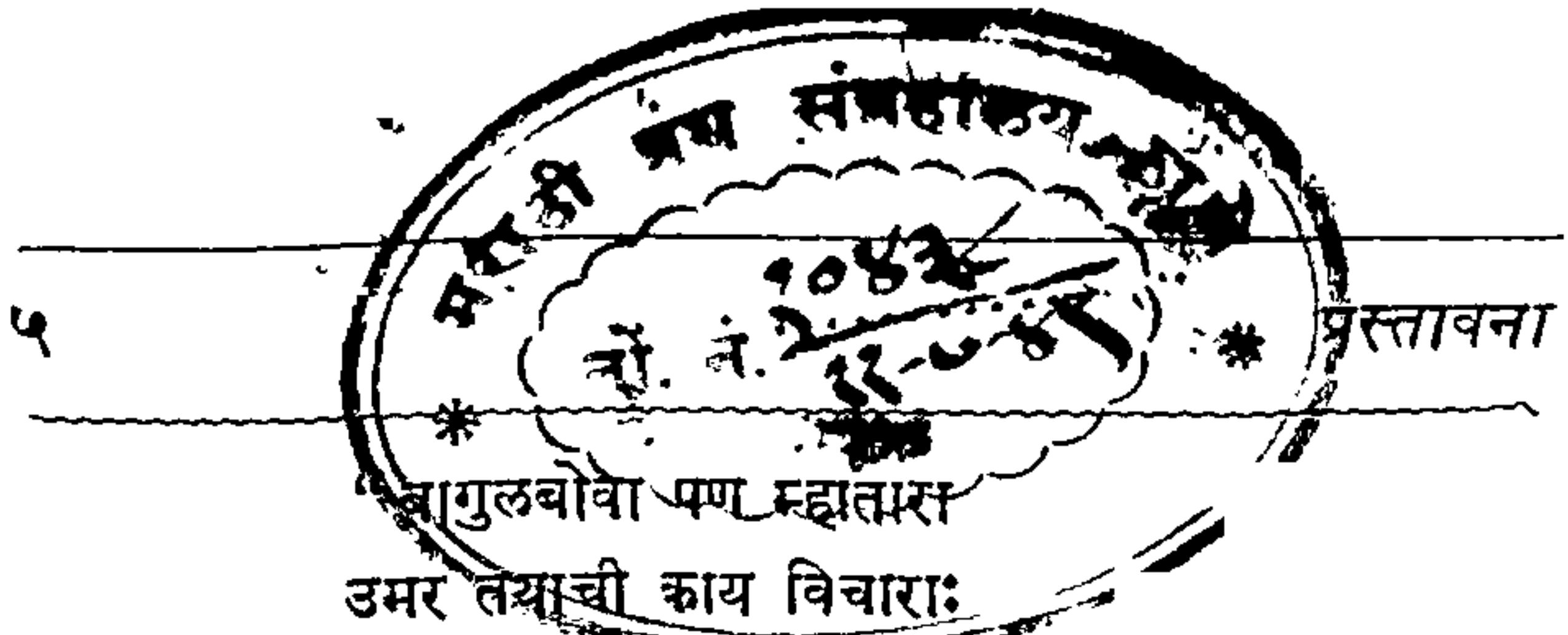
“ मिळते ' त्यावर हसते जनता,
मी रडतो ' न मिळे ' त्या करितां
दिसो तुला पण ' ताज ' मनांतिल

आणिक ताशिन दगड जन्मभर
' ताज ' पुरा जरि मम नच होइल ! ”

“ मिळेल का सोन्याची घागर
माती तूं दिधलीस मला तर
ओझे एकच मी तर जाणें —

माती तू दिधलीस मला तर
त्या मातीची घागर करणें. ”

त्याचप्रमाणे ' नारद (शेंडेपांखरू) ' ' बागुलबुवा ' वगैरे अद्भुतरम्य वातावरण निर्माण करणारीं शिशुगीतेही ' स्वेदंगंगें 'त आहेत. बागुल-बुवांतल्या पुढील ओळी किती अद्भुत भयानक वातावरण निर्माण करतात पहा :

बागुलबोवा पण म्हत्तारा

उमर त्याची काय विचाराः

सात कमी वय सात हजार !

कांहे न त्याला दुसरें पचतें.

पोर शेंबडें रडवें रुचतें !

घेउन जातो असलीं बाळें

आणिक भरतो अपुले ढोले !

पसरुन पानें नंतर त्यावर

आपण वसतो त्या पानांवर;

आणिक जेव्हां पिकते आढी

एक हळू मग खाण्या काढी ! ”

हा बागुलबोवा आहे कसा ?

“ पिकलेली डोक्यावर शेंडी

-तागाची तकतकते पेंढी !

जीभ फिरे दांतांतुन पाही

सुसर जशी खडकांतुन येई.

दांत वाटती दगडचे काळे;

कान सुपाच्याहुन मोठाले ! ”

‘ इतिहासाचें अवजड ओझे ’ ‘ हेमगर्भ ’ वगैरे चुटकेही चटकदार आहेत. शब्दचित्रें, भावगीतें, देवगड-राजापूरकडील कोकणी भाषेंतील गाणीं, बालगीतें, चुटके, हे इतके विविध काव्यप्रकार सहजपणें हाताळण्याची शक्ति बीजरूपानें कवीच्या प्रतिभेंत दिसून येते. तिचा संपूर्ण विकास होईल तेव्हां श्री. करंदीकरांना मराठी काव्यक्षेत्रांत महत्त्वाचें स्थान मिळाल्याशिवाय राहाणार नाहीं याची मला खात्री वाटते.

अनुक्रम

प्रस्तावना	प्राध्यापक अनंत काणेकर
१ काय केलंस हें !	१
२ मंदीर	३
३ स्वेदगंगा	४
४ तहानंतर	१४
५ आवाहन	१५
६ भूत	१६
७ प्रार्थना	१७
८ ध्वजगीत	१८
९ कालीचे संदेश	१९
१० विजयी भारत	२१
११ उठा उठा तयार व्हा !	२२
१२ संजीवनी मंत्र	२३
१३ लढाई व बढाई	२५
१४ इतिहासाचें अवजड ओझे	२६
१५ होळी	२७
१६ साक्षात्कार	२९
१७ मंगळावर स्वारी !	३१
१८ मजूर	३२
१९ मुंबई	३५
२० कीर्तन	३६
२१ विजय	४०
२२ सरोज नवानगरवाली	४१
२३ लाज	४३
२४ पहांटे	४४
२५ हेमगर्भ	४४
२६ अपुरें प्रेम	४५

२७	तूं व जीवन	४६
२८	सत्ययुगानंतर...	४७
२९	संशय	४८
३०	निरोप घेतांना	४९
३१	उन्माद	५०
३२	माझी बाग	५१
३३	गाढवाचें गाणें...	५२
३४	मराठीचा विलाप	५३
३५	लाव्हा	५४
३६	तयारी	५५
३७	निंदकास	५६
३८	एक वेढा	५८
३९	पाळण्यांतील शिक्षण	५९
४०	प्रतिभेस	६०
४१	तूं गातेस तेव्हां	६१
४२	गजमुख	६२
४३	पुनर्मीलन	६३
४४	उलट टपाली	६४
४५	जीवित कोडीं	६५
४६	संतापा !	६६
४७	नाच	६७
४८	नवा नकाशा	६८
४९	रक्तसमाधि	६९
५०	तरंग	७१
५१	बेडकांचें गाणें...	७३
५२	बागुलबोवा...	७४
५३	माणुसकीचा महान शत्रू !...	७५
५४	पंतोजी	७६

५५ उसने	७९
५६ शेवटचा लाडू...	८०
५७ पहिला शिक्षक...	८१
५८ वकील	८१
५९ मास्तर	८१
६० नारद (शेंडेपाखरूं)	८२
६१ सारांश !	८३
६२ आमचा राजा...	८४
६३ माझे घड्याळ...	८५
६४ रिकामी बाटी	८७
६५ जादुगार	८८
६६ स्वर्गसुखास्तव	९१
६७ पंतंग	९२
६८ असेच जग हें	९३
६९ दगडांतून देवाकडे	९४
७० रुद्रवीणा	११६
७१ लोकशक्ति ही	११७
७२ चिकलीनंतर	११८
७३ भरतीची लाट...	११९
७४ मोती	१२१
७५ माज्या घरीं	१२२
७६ भुताबाइच्या राईत	१२३
७७ मुंबयची चाकरी	१२४
७८ भावय	१२५

काय केलेंस हें ?

काय केलेंस हें ? मानवा ! मानवा !
या महात्म्याचिया भग्न हृदयांतुनी
काय हें वाहतें ? भारता दाहतें !
रक्त ना, रक्त ना, तप्त लाव्हाच हा !
उग्र ज्वालामुखी ! थांबवा रे कुणी
प्रलय पर्जन्य हा; थांबवा, थांबवा,
रक्त गंगा महा; आंधळ्या ! हें पहाः
ख्रिस्त गेला परी क्रॉस ओला असे;
ख्रिस्त गेला परी तत्त्व मागे वसे;
ख्रिस्त गेला परी ख्रिस्त मेला नसे;
पामरा ! ऐक ही गर्जुनी सांगते
रक्त भागीरथी सर्व विश्वा प्रतीः
अमर हा ! अमर हा ! अमर हा ! अमर हा !

काय केलेंस हें ? मानवा ! मानवा !
काय केलेंस हें ? मातृभूच्या उरीं
जाहला वार हा; शांततेच्या उरीं;
सुक्ततेच्या उरीं; जाहला वार हा
मानवाच्या महा दिव्य स्वप्नावरी;
विश्वऐक्याचिया सर्व आशांवरी;
या महात्म्याचिया भग्न हृदयांतुनी
काय हे वाहते ? आंधळ्या ! हे पहाः
रक्तबिंदू न हे, रक्तसिंधूच ते;
प्रलय हा ! विलय हा ! विश्वसंहार हा !

वार हा जाहला राष्ट्रनौकेवरी;
राष्ट्रनौका अतां भग्न झाली तिला
या महापुरांत कोण तारणार, तारणार !

काय केलेंस हें ? प्रश्न कां हा वृथा !
मानवा ! हेंच केलें तुवा सर्वदा.
रक्त हस्तें तुवां पूजिलें ईश्वरा !
रक्त हस्तें तुवां व्यापिली ही धरा !
रक्त हस्तें तुवां शमविली भूक रे !
काय केलेंस हें ? प्रश्न कां हा वृथा !
काय केलेंस तें तूं न रे जाणिशी !
जीवनीं बुद्ध जो ख्रिस्त मृत्यूमधें
त्या महात्म्याचि ही थोर आत्माहुती
होउं दे अंतिची. शुद्ध हौतात्म्य हें
मानवा तारुं दे, वारुं दे द्वेष नी
हारुं दे क्षुद्रता, भारुं दे भारता
पूर्ण ऐक्यें तसें दिव्य प्रेमें अतां.

पूर्वेच्या दारांतिल नंदादिप मालवला !
पूर्वेच्या कंठांतिल मंगलमणि रे तुटला !
मानवता दीन आज; सहाय्यी शीर लीन.
आज पूर्व विधवा, अन् भारत रे पितृहीन.

लोकशाही ता. ११-२-४८

ॐ

ॐ

ॐ

मन्दिर

मंदीर न गवसें, भटकत मी.
या ऐन दुपारीं दाट तमीं !

सकाळपासुन करुनि तयारी
नाव हांकतो आणि दुपारीं
पुन्हां पांचतो याच किनारीं
ना अंतर तिळही होत कमी.

मंदीर न गवसें, भटकत मी.

फुलें पुजेचीं जातीं वाळत;
विझुन चालली ही पंचारत;
मंदीर न तव मजला गावत;
मग करित तयारी पुनरपि मी,
मंदीर न गवसें, भटकत मी.

तासगांव १९४२

— १ —

भागिर्थीचें करुणया दर्शन
पापाचें करुणया परिमार्जन
गंगातीरा वरतीं सज्जन
सायंकाळीं प्रशांत समर्थीं
जमले. आणिंक करिती भाषण :

‘गंगा सर्व नद्याहुन शुभकर’
एक बोलला; दुसरा त्यावर
‘सुंदर गंगेहुन स्वर्गंगा’
सहज बोलला नंतर तिसरा.
“लुप्त जाहली तिसरी गंगा !”

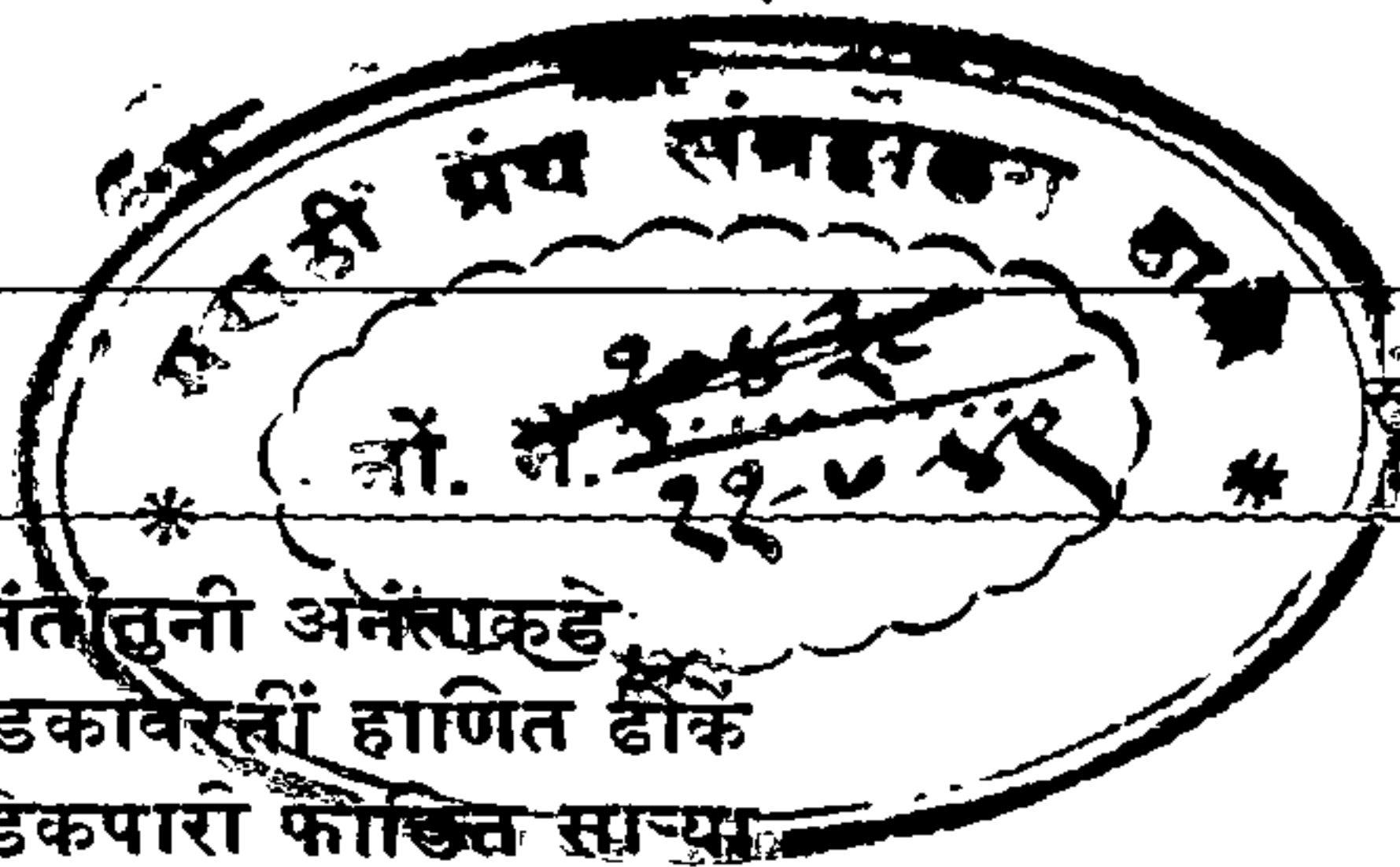
वृथाच वटवट, प्रचार नंगा.
शब्द कशाला वदता जहरी
लुप्त कोठची ! ऐका सज्जन
घोंघावत ही गंगा तिसरी.

— २ —

स्वेदगंगा

स्वेदाची ही अखंड गंगा
धांपा टाकित वाहत आहे

— ४ —

अनंततुनी अनंतपकडे
 खडकावरतीं हाणित ठोक
 कडेकपारी फोडित साऱ्या
 दरीदरींतुन मारि भराऱ्या.

स्वेदाची ही अखंड गंगा-
 देश, धर्म, रक्ताचे सारे
 फोडित धरणे नी बंधारे
 भिजवित माती काळी-गोरी
 पहा धांवते आखिल जगावर
 जीवन नौका नाचे त्यावर.

स्वेदाची ही अखंड गंगा
 दिवसां रात्रीं, सांज सकाळीं,
 जशीं हिंवाळीं तशीं उन्हाळीं
 वाहत होती, वाहत राहे.
 उफाळलेली नागिण जैशी
 जो जो तुडवी त्याला दंशी.

स्वेदाची ही अखंड गंगा-
 शेतांतिल त्या औतामागुन
 गिरण्यांच्या यंत्रांच्या जवळुन
 खाणींतुन वा खड्गामागुन
 बेभान पुढे वहात धांवे
 बुजवित शिक्रे, बुजवित नांवे.

स्वेदाची ही अखंड गंगा-
 खणीत डोंगर भरीत डबरे

समान करुनी भंवती सारें
युगायुगांतुन प्रवाह बदलित
परमेच्छेचा विकास साथी
धुळीस मिळवी जुलमी गादी.

स्वेदाची ही अखंड गंगा—
—तांबडमाती काळें पाणी—
गात नवीं क्रांतीचीं गाणीं
विविध मुखांनीं, विविध दिशांनीं,
शोधित सागर संघटनेचा;
स्वातंत्र्याचा, नव्या युगाचा.

— ३ —

पुजारी

गंगेच्या तीरावर सारे
स्वार्थाचीं क्षेत्रे रचणारे
देवपुजारी अनेक जमती
नफेबाजिचे मंत्र म्हणाया
पुजावया चैनीची मूर्ती.

प्रसन्न ही चैनीची देवी
फक्त आपणां सदैव व्हावी
म्हणुनी करण्या अभिषेक वरी
देवपुजारी स्वेदनदींतिल
स्वेदबिंदुनीं भरती झारी.

चैनीचा बगिचा शिंपाया
स्वेदबिंदुंना देतिल काया
करितां बांधुन अभेद्य धरणें
स्वेदबिंदुंना वदे पुजारी.
' आतां येणें, अथवा मरणें. '

समाजगंगा ही स्वेदाची,
अशीच वाहत रहावयाची
कशास हीं कानूंचीं धरणें ?
धरणें गेलीं तर भोंदूनीं !
स्वार्थाची कावड ना भरणें

क्षणाक्षणाला वाढतसे जल;
क्षणाक्षणाला वाढतसे बल;
वृथाच रचतां बांध तिरावर;
लिपाल तितुके फुटतिल सारे;
सर्वत्र जाइल पुराबरोबर.

अरे पुताच्या कशास भ्रांती ?
पाणी रलें तुझ्या सभोतीं.
बुडेल वळ बुडशिल तूही;
तुऱ्याच धरणीं तुजला पुरुनी
स्वेदनदीही वाहत राही.

वृथाच तुऱ्यांचीं सगळीं धरणें;
स्वेदनदी न्व उलटी फिरणें;
धों धों वाहत पुढेंच जाइल;

आणिक जे अडवाया येतिल
मठीं तयांचीं वाहुन नेइल.

पवित्र हें गंगाजळ सारें
देवीवरतीं वाहुं नका रे !
देवीहुनही हें पावनतर;
पुजा पुजारे मानव यानें;
पुजा पुजारे समाज-शंकर.

— ४ —

स्वेदबिंदु

स्वेदबिंदुनों विसरा भीती.
खूण बाळगा एकच चित्तीं:
अहित जयांतुन तीच अनीती.
वेद यांत नी यांत बायबल्
पुराण अथवा कुराण यांतच
मतामतांचा सोडा गोंधळ.

रुढी-धर्म-नीतीची बेडी
तुम्हां बांधुनी इतरा सोडी.
हातोडा हाणाच तयांवर.
पाय मोकळे तुमचे होतां
ध्येय गाठतां येइल सत्वर.

युक्तीवांचुन मिळे न मुक्ती;

युक्तीवांचुन कळे न शक्ती;
युक्तीची आई तर बुद्धी.

बुद्धिवाद हा झेंडा तुमचा
बुद्धी मिळवा, मिळेल सिद्धी.

कालौघान झिजतिल फत्तर;
मिळेल रस्ता सहजच नंतर;
मूर्ख अशा या आशा सोडा.

सर्वस्वास्तव सर्वजणांनीं
क्रांतीशीं मग नातें जोडा.

विरोध ना विजयाला बाधे,
विरोध होतां विकास साधे,
विरोध करुनी अपुला चाकर,
त्या पायावर लढा उभारा
त्या पायावर नवयुग-मंदिर.

अंतिम विजयास्तव कां शंका ?
विश्व कुणाचें ऐका डंका;
स्वेदाच्या घळघळत्या धारा
विश्वाच्या राज्याच्या सनदा
तुमच्या भाळीं लिहिती साऱ्या.

स्वेदबिंदुनो ! नद्यांत यारे:
स्वेदनद्यांनो ! सागर व्हारे;
संघटनेचा तुफान सागर.
जो क्रांतीचा गर्जे जयजय
आणिक आणिल रत्नांना वर.

कितीक लढतिल तीं वाग्युद्धें;
कितीक जातिल साडुन मध्यें;
कितीक हंसतिल जे वघणारें;
मित्र म्हणूनी येतिल शत्रू;
जपून उघडा अपुलीं दारें.

विचार इतुका कधीं न टाळा;
क्रांतीच्या अग्नीतुन जाई
भूक जया अग्नीहुन दाही;
बाकी सगळे भिडतां ज्वाला
पळतिल, आणिक बघतिल शेवट
फक्त यशाच्या वरण्या माळा.

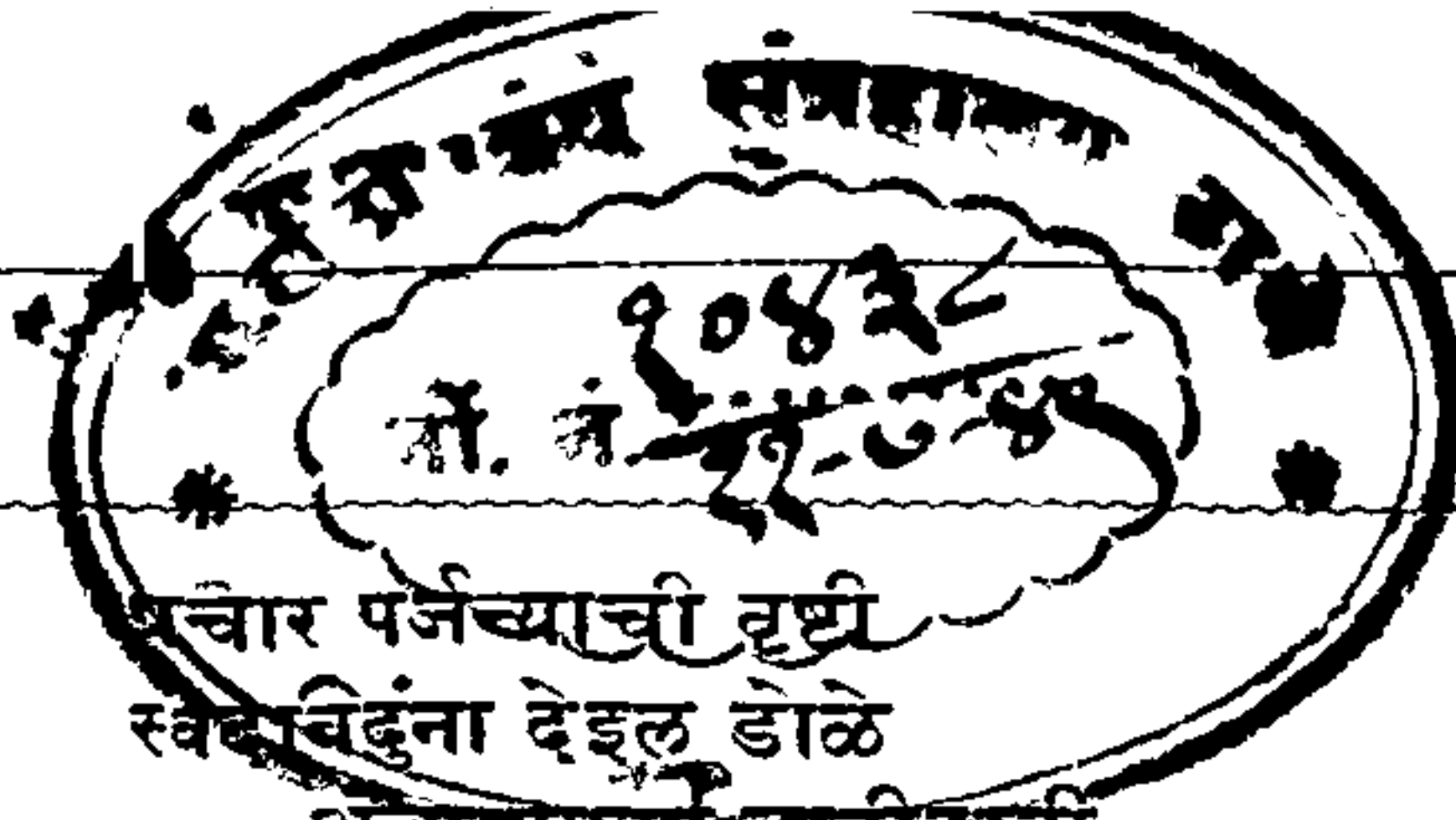
संगर जिंकुन सरें न क्रांती.
क्रांतीला नच तिळ विश्रांती.
पहिला जय विजयाचें साधन.
नको ढिलाई करतांना नव
समाजसत्तेचें संस्थापन.

भूताची जर झाली माती
भविष्य आहे तुमच्या हातीं.
हें जग, जें घेणारें त्याचें;
मेलेल्याचे भरा न मळवट
करा वारसें नविन जगाचें.

— ५ —

क्रांति

वृथाच ना व्हा निराश कष्टी

स्वेदगंगा

अचार पर्जेच्याची वृष्टी
स्वेदबिंदुंना देइल डोळे
अन्यायाच्या छातीवरती
क्रांतीचें मग नर्तन चाले.

संघटनेच्या ठेक्यावरती
विज्ञानाला घेउन साथी
मानवतेला उद्घोषित नव
भविष्य काळाच्या दरवारीं
दणदणतें क्रांतीचें तांडव.

वीष विषमतेचें नच साही;
समाज-शंकर खवळुन जाई;
वादळ सुटलें खवळे अर्णव;
डुमडुमतो समतेचा डमरू;
दणदणतें क्रांतीचें तांडव.

फसवुनि भोळा समाज-शंकर
पहा मातला हा भरमासुर;
जो देई वर तोच हरे हर !
घुमत अतां क्रांतीचें नर्तन
असुर शिरावर घेत असे कर.

शस्त्रास्त्रांना धरुनी हातीं
भिजावित रक्तानें नव माती
क्रांती नाघतसे या भूवर.
स्वेदबिंदुनों बोला जयजय,
मुक्त तुम्ही व्हा, मुक्त करा नर.

वीष विषमतेचें जर दाहो
द्या डोक्यावर गंगामाई.
गंगा जगविल समाज-शंकर
गंगा स्थापुनि समाज शीर्षी
सुक्त तुम्ही व्हा; सुक्त करा नर.

फेंकुनि द्या दगडाचे गोटे,
फेंकुनि द्या ढमढेरीं पोटें;
जगवा सत्य तथा शिव, सुंदर.
घडवा विश्वाची नव मूर्ती.
सुक्त तुम्ही व्हा; सुक्त करा नर.

हत्तीसह बुडवा अंबारी.
मूर्तीसह द्या बुडवुनि मंदिर.
मानवतेला उद्दारा वर.
मानव रक्षा, दानव भक्षा,
सुक्त तुम्ही व्हा; सुक्त करा नर.

या क्रांतीच्या कराल दाढा
म्हणतिल, "मजला वाढा, वाढा
विरोध आंतिल जेथें जहरी
फुटकीं शिंगें जीर्ण तुताच्या
भग्न नगारे भेसुर भेरी !"

या क्रांतीच्या कराल दाढा
म्हणतिल, "मजला वाढा, वाढा
अतिकामासह आक्रियता ती,

दारिद्र्यासह ती श्रीमंती,
अनंत पतिता सह उद्धारक,
भिक्षेसह दानाची भ्रांती. ”

या क्रांतीच्या कराल दाढा
म्हणतिल, “ मजला वाढा, वाढा
जुने पुजारी, जुनाट मंदिर
जुनाट राजे, झोटिंग जुने
जुनाट कारा, जुनाट संगर. ”

जुन्या काळचीं पापें सारीं
क्रांती ही खाऊन संहारी;
करी मशागत जुन्या जगाची.
स्वेदबिंदुनों पिकवा नंतर
शेतें सुखकर नव्या युगाचीं.

— ६ —

प्रणाम

कांचनगंगेहून जी सुंदर
भागिरथीहून जी पावनतर
परमेशाहून जनहिततत्पर
त्या गंगेतिल स्वेदबिंदुनों !
प्रणाम माझा तुम्हां निरंतर.

पवित्र मज स्वेदाचे बिंदू,
ज्यांतुन निपजे जीवनसिंधू;

स्वेदगंगा

या बिंदूची माळ जयांवर
त्रिवार वंदन त्या संतांना.
विजय तयांचा ! त्यांचें जीवन !!

तासगांव १०-१-४४

ॐ

ॐ

ॐ

तहानंतर

माझ्या आणिक या जगताच्या
सह्या जाहल्या आज तहावर.
म्यान जाहलीं खड्गें अमुचीं;
संध्या झाली, सरलें संगर
झोंप न मजला; त्याच तहाशीं
अखंड झगडे माझे अंतर !

करवीर

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

आवाहन

नवयुवकांनों संघटनेची तरवार करीं द्या रे !

शिवरायाची स्मरुनी मूर्ती
जगांत पसरा भारत-कीर्ती;
कराच परमेच्छेची पूर्ती.
गतकालांतुनि घेउनि स्फूर्ती भविष्य उजळा रे !

ओलांडुनिया सागर साती
स्वातंत्र्याचे गिळते मोतीं
मगर धरा ती, पकडा हातीं
त्या मगरीच्या पाडा दाढा, उदर विदारा रे !

तोफांच्या ठेक्यावर साचा
प्रलयकाळचा नाचच नाचा;
कूर्तांत अपुले निश्चय वाचा.
आणि ठेचा परवशतेचा नाग विषारी रे !

निशाण स्वातंत्र्याचें चढवा
प्राणपणा लावुनियां लढवा
विरोध लाथेखालीं तुडवा
कळिकाळाला हाणुनि ठोकर, मरणच मारा रे !

रंग घेउनी रिपुरक्ताचा
टांक आपुल्या द्या भाल्याचा

स्वेदगंगा

इतिहास लिहा भवितव्याचा
स्वातंत्र्याचा, सद्धर्माचा, मानवतेचा रे !

पंचप्राणा करुनि समर्पण
क्रांतीला जा द्या आमंत्रण
विजय तिचा तर विजयी तें रण
बोला हरहर, जिंका संगर विजय पुकारा रे !

तासगांव २०-१२-४२

भूत

सांगतसे मजला मम बुद्धी,
देव न वसतो मूर्तीत कधी,
घणास मी घालता परी कर,
भूत कोठचें शिरतें हातीं !
हात असा कां कापे थरथर ?

करवीर

प्रार्थना

प्रीति न स्वर्गावरतीं माझी, प्रीति न मुक्तीवरतीं !
 इतुकेंच मला रुचतें;
 इतुकेंच मना हरतें;
 दे, इतुकें दे, देवा ! ज्यास्तव हृदय सदोदित झुरतें.

वदन मला दे भारतभूचें विजयगीत गाण्याला;
 दे मजला कर करण्या संगर तिच्याच स्वातंत्र्यास्तव;
 आणिक मज दे तें पद
 तिच्या रिपूंच्या छातीवरतीं नाचतील जे गद्गदः
 आणिक दे मज अंतर
 तिच्याच प्रेमादर-अभिमानें जें परिपूर्ण निरंतर;
 दे निद्रा जी तिच्याच भवितव्याचीं दाविल स्वप्नें;
 दे जागेपण तन-मन-धन अर्पुनिया सेवा करण्या;
 जीवन दे मज मरण तिच्यास्तव मरण्या;
 —मरण तिच्या मृदु प्रेमळ मांडीवरतीं
 वंदेमातरमेव सुखांतुन स्वर गर्जत जों येती.

हीच प्रार्थना ! हीच प्रार्थना ! आतां आणिक पुढती
 प्रीति न स्वर्गावरतीं माझी, प्रीति न मुक्तीवरतीं.

करवीर २०-२-४२

❦

❦

❦

❦

स्वेदगंगा

ध्वजगीत

तन-मन-धन अर्पाया देइ चेतना
चक्रांकित राष्ट्रध्वजा अर्पु वंदना.

वीरांच्या त्यागाचें प्रतिक जो असे,
जो हिंदी संस्कृतिचें चिन्ह शुद्धसें,
आखिल हिंद राष्ट्रआत्मा मूर्तिमंत जो,
जो नीती, ज्ञान, शौर्य, तेज दावितो,
विश्वहिताकरितां करि समरनर्तना,
चक्रांकित राष्ट्रध्वजा अर्पु वंदना.

डुलतां जो नष्ट करी दैन्य, भीरुता;
जो येतां हृदयिं भरे प्रेम, ऐक्यता.
विजयानें ज्याच्या जागिं शांतता वसे.
ज्याखालीं मानवांत भिन्नता नसे.
राष्ट्रधर्म जन-कीर्ती नेइ वर्धना;
चक्रांकित राष्ट्रध्वजा अर्पु वंदना.

रत्नागिरी १ ऑगस्ट १९४७

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

कालीचे संदेश

तोफांचा पख्खाज वाजतो,
मदिरा रुधिराची चढली;
गळ्यांत घालुनि मुंडामाला
काली मग नाचत आली.

“ दरोबस्त अंगांत बहादुरी
नाच अरीच्या उरावरी,
रक्तानें न्हाणून रणांगण,
राष्ट्रांगण तें शुद्ध करी.

सत्तेनें जे मत्त जाहले
कत्तल त्यांची पुरी करा;
कुणी कुणाचा गुलाम नाहीं
मंत्र एकला मनीं स्मरा.

रुढी जाळुनी गुढी उभारा;
हीच दिवाळी संक्रांती;
स्वातंत्र्याची फुका तुतारी;
विसरा भीती वा भ्रंती.

मेघांचे हे भव्य नगारे,
बिजलीची काठी पडली.
गड्गड गड्गड कडाड् थडथड्
समरदुन्दुभी दणदणली.

विश्वविकासासाठीं चाले
समर कसें घनघोर पहा.
चंद्र सूर्य नक्षत्रें तारे
तोफांचे गोळेच महा !

धूमकेतुचें निशाण फडकें,
अनेकदां पडलें, चढलें;
चैतन्यानें जड सृष्टीशीं
अनेकदां झगडे केले.

भूत काल तर कालच मेला
पहा गड्या ! तूं उद्यांकडे.
झडति चौघडे चहूकडे नव,
पूर्वेला बघ गरुड उडे !”

सांगली

विजयी भारत

विजयी भारत, विजयी भारत, विजयी भारत प्यारा !

सुकुट हिमाचल अचल शिरावरि;
निर्मल गंगा हृदय स्थलावरि;
सागर चाकर पदकमलां चुरि;
दिशांदिशांतुन वाहे जेथें पवित्रतेचा वारा.

अशोक, विक्रम, चंद्रगुप्त तव,
प्रताप, गुरुगोविंद, तुझा शिव,
धन्य धन्य भारत तेजार्णव.
पूर्वेच्या हृदयांतिल उगवे जगतोद्दीपक तारा.

घे वीरांच्या हृदयाचे गड
त्यागांच्या तोफांची धडधड
प्रीतीच्या झेंड्याची फडफड
जिवंत चाळिस कोटी जळत्या तरवारीच्या धारा.

करवीर १७-१०-४१

❦

❦

❦

❦

उठा उठा तयार व्हा !

उठा उठा तयार व्हा ॥ ध्रु. ॥

समाजरूपि ईश्वरा, पुजावया करा त्वरा,
पंचप्राण लावुनी आरती तया करा !

आठवा मनीं शिवाजि, आठवा प्रतापगाजि,
आठवोनि भूतकाल, या भविष्य रंगवा !

वाढवोनि राष्ट्रकार्य, वाढवाच वृत्ति आर्य,
आणि हिंदिध्वज जगांत, अग्रभागिं नाचवा !

एक नायका स्मरून, एक कामना धरून,
एक मार्ग आक्रमून, एकध्येय घोषवा !

एक बुद्धि, एक भाव, एक ध्यास, एक धाव,
एक होउनी अनेक, आक्रमा दिशा दहा !

वर्ण, जाति, पंथ, भेद सोडुनी बना अभेद,
हिंदि, हिंदि, हिंदि सर्व हाच भाव वाढवा !

त्यागि व्हा, शूर व्हा, वीर झुंजार व्हा,
मृत्युच्या शिरावरी स्वार होउनी रहा !

तासगांव ३-१-४३

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

संजीवनी मंत्र

पहा त्या प्रतापें प्रयत्नें विशाल
रणीं घोर शत्रूस संत्रस्त केलें.
कधीं लाभली त्यास शय्येस शीळ.
कधीं लाभलीं खावया कंदमूळें.
तरी सोडिला ना जगाचा महामंत्रः
संजीवनी मंत्र—स्वातंत्र्य, स्वातंत्र्य !

उभा धन्य बाजी प्रभू देश-काजीं,
पुढें शूर छाती मनीं थोर निष्ठा,
जरी शत्रुचे येत दुर्दम्य बाजी,
तरी तत्त्वनिष्ठां न त्याची प्रतिष्ठा.
तया कोठला ? मृत्यु मृत्यूस मात्र
संजीवनी मंत्र—स्वातंत्र्य स्वातंत्र्य !

जगीं धन्य बंदा ! असे वीर खंदा
अविंघास बंदावया तो न राजी.
जरी तोडिलें फोडिलें, धर्मवीरा
जरी जाळिलें सोलिलें धर्मकाजीं,
गर्जे उफाळून छावा महामंत्र,
संजीवनी मंत्र—स्वातंत्र्य; स्वातंत्र्य !

घरीं मंगला सोडुनीयां सुताच्या
स्वदेशास तानाजि मांगल्य देई,
बेड्या झुगारून स्वार्थी सुखाच्या
रणीं अर्पुनी प्राण निर्वाण घेई.

हौतात्म्य त्याचेंच त्याचाच हा मंत्र,
संजीवनी मंत्र—स्वातंत्र्य स्वातंत्र्य !

पुढें पाशवी वस्त्र साम्राज्यशाही
कुणा जन्मठेपी कुणा देत फांशी,
कुणा हद्दपारी नि कारा कुणाही
कुणा राक्षसी यातनांनींच नाशी,
तरी नष्ट ना जाहला क्रांतिमंत्रः
संजीवनी मंत्र—स्वातंत्र्य स्वातंत्र्य !

निंदा अमर्याद बंदा कितीही
बंदा स्तुतीचा इथें कोण नाहीं;
मिळो भाकरी वा मिळो खापरीही
इथे चाकरी ना करी कोण भाई;
हें एक कर्तव्य, हा एकला मंत्रः
संजीवनी मंत्र—स्वातंत्र्य, स्वातंत्र्य !

करवीर

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

लढाई व बढाई

मरतात तयांची न कुणा क्षिती,
'मारली लढाई मी' म्हणती !

गुरें पोळलीं: शेतें जळलीं;
जीर्ण झोपडी ही कोसळली;
पाणि पिण्याला नुरली थाळी;
जरि दीन भुकेनें तळतळती.

अमर प्रीतिला घेउन शांती,
जिथें सुखानें नांदत होती,
तिथें पसरलें स्मशान भंवतीं;
भितिचे दगड जों गडगडती.

सुजनांच्या भजनांचें गायन,
किंवा प्रेमळ निर्मळ भाषण;
गेलें; परि कोलाहल भीषण;
छपरांतुनि घुबडें घुडघुडतीं.

त्यजुनीं अपुलीं मातापितरें,
प्रिया लाडकी, प्रीय लेकरें,
प्राण जयांनीं अर्पियले रे !
समरांत शिपाई जे सडती.

मृतमांसाचे खाउनि तुकडे
प्राशुनि त्यावरति रुधिर-घडे

स्वेदगंगा

उन्मादानें इकडे तिकडे
कीर्तिचीं गिधाडें जणुं फिरतीं.

शिर कमलांची अर्पुनि माला
नर मांसाचा प्रसाद केला.
रक्त घेतलें आचमनाला.
शांतिला पुजाया मग जमती !

मनमाड

इतिहासाचें अवजड ओझें !

इतिहासाचें अवजड ओझें
डोक्यावर घेउन ना नाचाः
करा पदस्थल त्याचें; आणिक
चहुनी त्यावर भविष्य वाचा !

रत्नागिरी २६।९।४८

होळी

रात्र आजची
 रात्र असे शिमग्याची,
 वाट कुणाची बघतां ?
 उशीर झाला भलता !
 समय असे हा मध्यान्हीचा झाला.
 —शंका काय कुणाला ?
 पहा फाडुनी डोळे पूर्ण सभोतीं,
 —लोक न येती ?
 आपण जाऊं पुढतीं.
 —मागें ?
 कोण पहाया लागे ?
 पुढतीं फिरवा डोळा.
 समय असे हा मध्यान्हीचा झाला.

चला अतां घ्या कुन्हाड हातीं;
 घाव नेमके मारा;
 आणिक तेहि झरारा
 तोडा आणिक घ्या खांद्यावर होळी;
 होळी जीर्ण रुढीची,
 तीच तुम्हांला जाची,
 आणिक होळी मढवा
 जुन्या काळचीं जुनीं निशाणें चढवा.
 खड्डा खोल खणारे,
 आणिक टाका मूळ गाडुनी सारें,
 देव तिथें या ठेवुन;

- टाका आणुन त्याच्यावरतीं सरपण.
—सरपण कुठचें ?
सरपण तुमच्या घरचें
घाण जगा जी सांचे—
जशीं मनांतुन
तशीं जनांतुन
घाण इथें या घेउनः
कोनकोपरे शोधा अपुल्या घरचे;
जुन्या काळचें आणा सडकें फडकें;
आग पहा ही भडके
करा मोकळें खांद्यावरचें मडकें.
ओता स्वार्थ इथें नी सारी ओता फंदाफितूरी.
ओता वैर विषारी आणी ओता वृत्ति जुगारी,
आणिक लोटा त्यांतच
त्या यज्ञांतच
घरभेद्यांना, उदासिनांना, भ्याडांना, भोंदूंना.
—नको विचारच
घाण जाउं दे जळुनी सारी आजच.
शंख अतां विजयाचा फुंका,
बडवा डंका,
दिवस उद्यांचा—
दिवस ठरो सोन्याचा;
संक्रमणाचा,
उत्साहाचा, स्वातंत्र्याचा,
नव्या युगाचा; नव्या जगाचा; नव्या खुल्या आशांचा !

करवीर

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

साक्षात्कार

जळता कडक उन्हाळा होता डागित त्रिभुवन सारें.
 वृक्षलताही फेंकुनि देती पानांचीं प्रावरणें.
 अंगाची मम होते लाही लाही;
 घामानें तर सचैल स्नानच होई;
 नग्न होउनी वाटे जाउन नदींत त्या डुंबावें.
 कोंदटलेल्या खोलीच्या मज वाटे,
 वाऱ्यासाठीं भिंती उडवुन याव्या.
 झोंप न येई म्हणुनी
 खिडकीजवळी बसुनी
 'स्त्री' चीं चाळित-काव्यें वगळुन-पानें
 ऐकत होतों बर्फाविक्रयाचें दुःसह कर्कश गाणें !

सहज पाहिलें भिंतीच्या भोंकांतुन-
 मळका मुकटा नेसुन,
 हातामध्ये पळिपन्पात्री घेउन,
 थुलथुलत्या धोंदांतच लपवित खोचण,
 धोंदांतच त्या लुप्त जाहली बेंबी श्रीसीतेसम,
 देत डरारा ठेकर
 वीर परत तो प्रयोजनाहुन दुर्धर
 वामकुक्षि करण्याला देण्या ताणुन;
 पळिपन्पात्री ताल धरितसे वाजुन कणकणकणकण.
 आकाशांतुन भास्कर अग्नी ओके;
 त्या तेजानें डोक्यावरचें टक्कल गोल चकाके.

तप्त तव्यासम जळत्या त्या रस्त्यावर
 झरझर तोडित अंतर, जरि अनवाणी,
 अर्ध वयाची निसर्गकन्या वडारमाता कोणी
 'पाटा वरवंटा घ्या आई' ऐसें घोषित जाई.
 तुक्तुकीत अन् तुफान मांड्यांवरतीं
 वस्त्र फाटकें भिडलें कमरेभंवतीं;
 शाळिग्रामासम तकतकती सतेज काळी कान्ती.
 उभारलेल्या मुक्त स्तनांवर रुळते काळी माळा:
 गळ्यांतल्या झोळींतिल बालक करितें तिजशीं चाळा.
 झोळीखालीं सहजच दृष्टी जाई :
 नव्या जीवनाच्या ओझ्याची उदर देतसे ग्वाही.
 कृत्रिम आभासांना भेदुन सत्य विश्व पहाणारी
 नजर पुढारी निश्चित आणि करारी.
 काळ्या दगडांचा पाटा अन् वरवंटा डोक्यावर
 घाम निथळतो डोक्यापासुन भ्रुवर:
 सह्याद्रीच्या कृष्ण कड्यांतुन कृष्णा वाहत का ही ?
 भालावरच्या आंठ्या अथवा दऱ्याच भिजवित जाई.
 शरिरांतिल अन् बाहेरिल ओझ्यांन
 दिसते उग्र मुखावर
 स्नायुंचें आकसणें आणिक ताठण
 नाकपुड्यांचें श्वासाकरितां आकुंचन नी प्रसरण.
 'पाटा वरवंटा घ्याहो' येती स्वर,
 एक हात त्या पाट्यावरवंट्यावर
 आणिक दुसरा झोळीच्या खोलीवर.
 ऊर उडे झोळीसह आणिक बालक झुलतें त्यावर.
 विचार गेले मनांत नाना येउन;
 दृश्य पाहतां गळली 'स्त्री' हातांतुन,

विसरुन गेलों थिल्लुर नटवें मीपण :
सुखदुःखाच्या कृत्रिम आभासा पण.
दिव्य दृश्य जें माझ्यापुढतीं थाटे
पाहुनि तें मज श्रमदेवीचा साक्षात्कारच वाटे.

मंगळावर स्वारी !

कुठें वाचलें, 'शास्त्रज्ञांची
मंगळलोकावरती स्वारी !'
एक मला भय : मंगळ जनता
येइल आधी त्या सामोरी !!

रत्नागिरी २६।९।४८

धुरकटलेल्या गिरणाविभागीं जे जे मानव जाती
दृश्य त्यांना एकच भीषण दिसतेः
मजुरांच्या शरिरांचा घालून नित्य नवा तंबाखू
चिलमी ओढित गिरण्या साऱ्या बसल्या !

भों S S SS SS...

गिरणीचा हा उंच स्वर्गांतिल टाहो
पडतां कानावरतीं

मजूरचा हाडाचा पुतळा-जातो कामावरती.

पहा, - जयांचे धजातिल बघण्या डोळे-
प्रेत कसें हें चाले आणि कें बोलें ?

शक्तीवांचुन शरीर आणि कें स्फूर्तीवांचुन डोकें,

चैतन्याविण जीवन आणि कें इच्छेवांचुन क्रीया.

माणुसकीविण माणुस आणि कें आत्म्यावांचुन प्राणी.

आशेवांचुन भविष्य ज्याचा पुढला,

मधुरस्मृतीविण भूत जयाचा गेला.

विश्वांत न या विकृति याहुन भेसुर !

विक्रम असला सैतानाला कधीं न साधायचा !

श्रीमंताचा स्वर्ग कराया नरक पहा मजुराचा !!

मजुरांच्या हाडांचा येथें जळतो अंगार सदा;

मजुरांच्या घामाच्या वाफेवर फिरतीं हीं यंत्रें;

मजुरांचे पिंजुनिया स्नायू सूत इथें हें निघतें;

मजुरांच्या रक्तांच्या रंगानें तें सुंदर होतें.

आणि कें त्यांच्या या त्यागास्तव मौलिक

झग झग झग झग झग झग
 धरधरणां चक्रं म्हणती भिषण मंत्र वधाचे.
 थरथरते ही भूमी खालीं-पाप तिला हें जाचें.
 डोळस असुनी कळी नसावी दृष्टी ?
 मानव-निर्मित या सृष्टींतच मानव कां हो कष्टी ?
 मानव पिळितो मानव.
 हा नरमेध कुणास्तव ? बोला-हा नरमेध कुणास्तव ?
 या अग्नींतच जळतां जळतां कां हा अंत त्याचा ?
 त्याग कुणास्तव ? आणिक त्याग कुणाचा ?
 श्रीमंतांचा स्वर्ग रचाया नरक बने मजुरांचा !!

(भों S S S S S S...

सात वाजले, आणिक गिरणी सुटली,
 तुरुंगांतुनी स्मशानाकडे त्याची स्वारी वळली,
 हें आलें त्याचें घर:
 छे ! नच त्याचें ! घाणीचें घर:
 डांसांचें घर, प्लेगाचें घर, रोगट जंतूंचें घर !!
 ना त्याचें घर !!
 मृत्यूची ही प्रयोगशाळा भेसुर !
 अज्ञानाचें हें घर आणिक दरिद्र्याचें मंदिर !
 अज्ञानाचा दरिद्रतेसह संसार इथें चाले,
 पहा त्यांच्या भंवतीं
 एक दोन ना, अगणित पोरें बाळें:
 कर्जे, चोऱ्या, तंटे, दारु, जुगार आणि अनीती.
 स्मशानरूपीं घरांत ऐशा शिरतां सायंकाळीं
 काय त्याच्या भाळीं !
 आजारी पोरान्चें कुथणें, रडणें, पिरपिर सारी;

स्वेदगंगा

अर्धनग्न नी अर्धउपाशी पत्नीच्या तकरी;
'लुगडें गेलें,' 'मीठ संपलें,' 'फणफणल्या या पोरी.'
स्मशानरूपीं घरांत ऐशा शिरतां सायंकाळीं
काय तयाच्या भाळीं !

अंधार !...अंधार !!... अंधार !!!

जाव जगाला यायाचा या दारुण अंधाराचा,
श्रीमंताच्या स्वर्गाखालीं नरक असे मजुरांचा !

कर कर, कर कर, कर कर,
आवाज निघे, पडला हा खाटेवर,
गिरणींतिल यंत्रांचीं भूतें डोक्यांत अतां शिरतीं
भणभण फिरतीं, खदखद हंसतीं आणिक मेंदू खातीं;
पिसाळलेला कुत्रा चाबुन वेडा होइल जैसा,
त्रस्त आणखी ग्रस्त जाहला तैसा.

विश्रांति नच याला;

बिछान्यावरी पिसाट त्या भूतांशीं झगडुन थकला.

करकर,--करकर,--करकर,...

पहा उठे हा, सोडुनियां जाई घर

पत्नीचा सारुनिया बाजूला कर;

—रडत राहुंदे पत्नी, कोठें सुसाट जाई हा नर ?

दुर्गंधानें भरलेल्या अन् अंधान्या गल्लींतच

चिखला तुडवित कचकच

शिरला हा नर आणिक गुत्तेवाला

स्वस्त गांवठी दारूचा मग भरितो एकच प्याला.

या एका पेल्यांतच

निराश अपुलें जीवन सारें कोळुन

परमेशासह सैतानाचें रक्त करी तो प्राशन,

या पेल्यावर तरतें सारें सुखसर्वस्व तयाचें !

या वेळीं तो गुलाम ना कोणाचा-
श्रीमंताचा, सद्धर्माचा, घरचा वा स्वतःचा,
आयुष्यांतिल मुक्तीचा क्षण एकच
या पेल्यांतच !

या पेल्यांतच बुडतां बुडतां
स्वर्गसुखाचा-क्षणिक असो तो-आभास त्या होतो.
आणिक नंतर असाच एके दिवशीं
गुंगत अथवा झिंगत, शोधित जातो तो अपुलें घर-
जें नच त्याला गवसे या भूमीवर.

या पेल्यांतच बुडतां बुडतां शेवट होतो त्याचा.
श्रीमंताचा स्वर्ग रचाया नरक बने मजुरांचा !

तासगांव, २०-३-४४

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

मुंबई

या उंच हवेल्या ! -	कां रस्त्यावर पडतां ?
हीं धान्यागारें ! -	कां तळतळुनी मरतां !
हीं शीघ्र वाहनें ! -	रखडत कां मग पायीं ?
या प्रचंड गिरण्या ! -	वस्त्र तुम्हां कां नाहीं ?
छे ! नगर नव्हे हें ! -	हिंदभूमिच्या शरिरीं
वाटते जाहली जखम	भयंकर जहरी
शेटजी कोंठले ? -	त्यांत किडे लवलवती,
जे शरीर शोषुनि	रक्तावरती जगती.

जर सूख हिच्यांतिल	सर्वांसाठीं असतें,
ही जखम न असती,	भूषण मजला गमतें !

करवीर

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

कीर्तन

नवीन मी त्या गांवीं,
वेळ कसा मग जावा !
एक न होई नाटक, येई डप्पर क्वचित सिनेमा.
तो नच माझ्या कामा.
त्यांतुन होतें केलेलें आमंत्रण;
उगाच कां मग, सांगा, मोडावें मन ?
म्हणून गेलों शोधित विष्णू मंदिर
कीर्तन जेथें हणसुबुवांचें खासें आणिक सुंदर.

“ जयराम, जयराम, श्रीराम, जयराम ”
“ धिन् धिन् धातिन् त्रक धिन् धागि त्रक ”
मजन सुरू तर झालें.
उभें राहिलें कीर्तन.
प्रसिद्ध आणिक कर्मठ वतनी बूवा,
होते जरि म्हातारे
अस्सल ते गाणारे;
तोंड वाकडें करुनी फिरवित आकाशांतुन डोळे
उलट्या तानेचें मग देती फेकूनिया भंडोळें.
गुरव सांथिचा पट्टीचा बजवय्या
साधाया सम मारित मुखडा तुकडा अथवा
तिरिया, कर्घी न साधा !
धा तिरकिट तफ़ ता तिर किट तळू गूडां-धा
गू डांघा गू डां धा !!

-बुवा पुढले महाप्रातिष्ठित, वकील, डॉक्टर, सज्जन
 करीत असती धंध्याचें संभाषण,
 “ शहर असें हें भिकार आणिक छोटे ”
 इथें न कोणी धनीक मोठे वाणी!
 लोक रानटी !—अवाचित भांडती वा पडती आजारी ! ”
 अर्धवयाचे गृहस्थ गांभिर्यानें
 महर्गतेचीं वा युद्धाचीं करिती नव अनुमानें.
 तरुण मंडळी विद्यार्थ्यांतिल कांहीं
 मांडीवरतीं दावित गायन-ठका
 तिरप्या आणिक आतुरशा नजरेनें
 निरखित असती तरुण मुलींतिल सुंदर जी फुलराणी.

“ जयराम, जयराम, श्रीराम, जयराम ! ”

“ धिं धिं धा तिन् त्रक धिं धागित्रक ”

भजन सुरू मग झालें

टाळ्या ऐकुं न येती म्हणुनी बूवा चिड्हुनी गेले.

पूर्वरंग मग रंगे गहन खरोखर,

“ अद्वैत असें हितकर ”

“ अद्वैत असें सगळें ”

—उपमा दृष्टांतांतच बूवा बोलि,—

“ दोन ओंठ पण वाणी एकच असते,

दोन पाय पण गतिका एकच दिसते,

दोन कान पण श्रवणाक्रिया एकच,

अद्वैताचा उगम असें द्वैतांतच.

—पितरे दोन परंतु—

मूल होतसे एकच (एका वेळीं) यांत न किंतु !—

स्वेदगंगा

विनोद सोडुन द्यावा, यांतिल तात्पर्यार्थच घ्यावा ! ”
प्रासादिक वाणीनें बूवा बोले,
मध्वमताचें खंडन आणिक शंकर-मंडन झालें.

-पुढच्या पोरांना चिमटे घेणारीं मागिल पोरें
ऐट आणिती शांतपणानें आपण ऐकत सारें !-
हरिदासाच्या पुढचे मुन्सफ नूतन
तक्क्याशीं टेकुनियां असती माना डुलवित पेंगुन.
-धुमटीमध्ये समई तेवे, ज्योती मिणमिणणारी;
-नैवेद्यास्तव उंदिर घाली मूर्तीभंवतीं फेरी,
-नैवेद्याची वाटी पिऊनी तांदुळ मोजि पुजारी.

“ जयराम, जयराम, श्रीराम, जयराम ! ”

“ धिन् धिन् धातिन् त्रक धिन् धागित्रक ”

पूर्वरंग झाल्यावर

दामाजीचें आख्यान झडे सुंदर

मार्मिक आणिक तात्विक आणिक सात्विक,

सत् धर्मांला सत्कार्यांला प्रेरक,

दामाजीचें जीवनः

स्पष्ट उभी मग करिती नयनां पुढतीं

दामाजीची मूर्तीः

उदारता ती, मानवता ती, ती हृदयींची कळकळ

सत्यपरायण भगवद् भक्ताच्या आत्म्याची तळमळ

पाहुन साच्या मंगळवेढ्यांतिल दुष्काळ भयंकर—

अन्नावांचुन, पाण्यावांचुन, तडफडणारी जनता;

हालांतुन चुकवाया अपुलीं मुलें मारिती माता;

दामाजीच्या हृदया फुटला पान्हा वात्सल्याचाः

आणिक त्या कानूंचीं कुलुपें तोडुन,
 कोठाराचीं दारें उघडत दामाजीच्या हातुन.
 आणिक शेवट लुटालूट धान्याची
 सुलतानाच्या प्रचंड कोठाराची—
 काळाच्या जवड्यांतिल सगळ्या गिळलेल्या अन्नाची.
 परिणाम पुढें भीषणः
 सुलतानाचें दामाजिस आमंत्रण,
 बेडी आणिक तुरुंग आणिक दूषण.
 आणिक शेवट त्याच्या मुक्तीकरितां
 स्वतः त्या विश्वंभर
 श्रीविष्णूचें विठ्या महारांतिल अद्भुत रूपांतर !

कथा रंगली, बूवा तल्लिन झाले,
 — खडीसाखरेसाठीं त्यांची मधेंच चुळबुळ चाले —
 — संसारी बायांना छळती त्यांचीं रडवीं पोरें,
 “ घरीं नेउनी त्यांना निजवा ” म्हणती त्यांचे नवरे.
 लटलटत्या मानेचे तिन म्हातारे
 कीर्तन रंगीं बुडून गेले सारे.
 जखवड म्हाताऱ्या विधवेचे सुरकुतलेले डोळे
 पाण्यानें डबडबले.
 बूवांच्या मागें बसलेल्या मराठमोळ्या जाती,
 आसपासच्या खेड्यांतुन ज्या येती,
 कीर्तन ऐकत असती,
 विड्या ओढती, पानसुपारी खाती, थुंकत बसती.
 मंदिर द्वारा जवळी वा बाहेरी
 पडक्या भिंती भंवतीं
 अर्ध उपाशी महार अथवा चांभार कुणी थोडे

भिंतीवरुनी पुढें झुकावुन माना
प्रयत्नपूर्वक ऐकत कीर्तन - जें ऐकाया येना.

कीर्तन संपत आलें;
शेवटची चिज चाले;
तोलां तिन येउन बूवा करिती शेवट साधा
(तबला सुमधुर बोले) -
धा धा तिरकिट धा ऽ धा धा तिरकिट धा ऽ
धा धा तिरकिट धा.

तांसगाव, १९४४

विजय

मरणा !
कशास वघसी वेड्या मजला रोंखुन ?
काढशील का शोधुन ?
लपेन मी हृदयांत प्रीतिच्या माझ्या,
लपेन मी आरक्त अशा त्या अधरीं;
लपेन मी त्या मस्त सुस्तनांमधुनीं;
लपेन चंचल नयनीं आणिक घेइन भोंवति कुंतल
--- अमर असे मी, दूर अतां पळ.

उगाच करशिल धाडस भीषण !
या रमणीचें घडतां दर्शन —
शिकशिल तूही प्रेम कराया,
आणिक वेड्या !
मरण -- कला तव जाशिल विसरुन !!

करवीर २२-२-४१

सरोज नवानगरवाली

वारावर जाण्याच्या वाटेवरतीं
सरोज राहत होती.
आठवते मज ती तिचि
जुन्या घराची
रंगवेल्ली खोली पडदेवाली
जांत तिच्या त्या आयुष्याचीं अनेक वर्षे गेलीं.

रात्रींचा मी वारावर जातांना,
रोज दिसावें नयनां
दृश्य असं हें;
—जें पाहत असतां मनांत मी लाजावें—
नेसुन नटवें पातळ,
आणिक सारित हातांन मड कुंतल,
घालुनि नयनीं काजळ,
दावित मोहक नखरा,
किंचित दावित अधरा,
आणिक खुणवित उभी राहते वाट सदा ती पाहत.
वाट कुणाचीं ?
उभ्या जगाची, जो जो येइल त्याची;
आणिक कोणी
टेकित काठी,
घालुन पगडी मोठी,
मागें-पुढतीं पाहत,
हळूच शिरतो खोलित खोंकत खोंकत.

सरोज सरते पुढतीं.
हात तिचे मग दारें लावुन घेती.

नंतर आंतुन-
नाद जरासा येई नाणें वाजुन.

सकाळचा मी वारावर जातांना
रोज दिसावें नयनां
दृश्य निराळें.
-जें पाहत असतां यावे हृदयिं उमाळे—
त्या दारांतच
त्याच ठिकाणीं
सरोज घेउन बसते.
निवडित असते तांदुळ पेंगत पेंगत.
काळे, कोमल, विस्कंदलेले कुंतल
पाठीवरतीं लोळत,
आणिक कुरळे
गालांवरतीं खेळत;
सूप पुढें पडलेलें,
मलूल, चंचल डोळे
निवडित असती जाडेभरडे तांदुळ,
आणिक वाहत त्यांतच
नयनांतिल पाण्याचे शीतळ ओघळ.

करवीर, २८-२-३९

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

लाज

लाज ना मला मुळींच, बोल हे तुझे खरे !
लाज मावते मनीं न प्रेम जोंवरी भरे !

देख जा तडागस्थानिं पंकजासि चुंबि आणि
भुंग गाइ गोड गाणिं; ना मुकाच वावरे !

रम्य दाटशा वनांत वेल जी फुले भरांत
आम्र घेत ती करांत, पाहती जरी झरे !

देख हा कसा गिरीश घेउनी उरीं दरीस
दाखवी उभ्या जगास; लाज कां बरें नुरे ?

भेटतां शशीकेलस भान कोठ सागरास ?
प्रेमगीत गर्जण्यांत, नाचण्यांत ना हरे !

मेघराज राजरोस, मारुनी मिठी विजेस
सांगतो न कां जगास, प्रेम जें मनीं स्फुरे

जा अतां पहा प्रभात येउनी रवी नभांत
ओढतो धरा करांत, भीतिभ्याड पामरें !

प्रेम थोर पुण्यकर्म, प्रेम हा सुदिव्य धर्म !
लाज भीतिचेंच कर्म, प्रेम कां तिला ढरे ?

करवीर, २३-२-४१

❦

❦

❦

❦

स्वेदगंगा

पहाटे

पहाट झाली भंवतीं;
शुभ्र धुक्याची चादर घेउन वरतीं
रजनीच्या मांडीवर अजुनी अवनी झोंपुन आहे;
आणिक अघुनी मधुनी
मंद सुगंधी श्वसनं सोडिते राहे.
झोंपुन अवनी पाहे
अनंत स्वप्नें पुढर्ची, स्वप्नयाचीं,
अथवा अपुल्या आवडत्या ताऱ्यांचीं,
नव्या युगाचीं, नव्या जगाचीं, विश्वांच्या नाशाचीं.
आणिक वाहत गालांवरुनी
नयनांतिल - नाना सरितांतिल -- पाणी.
-- पहाट अजनी भंवतीं ;
पूर्वेच्या समईत तेवते शुक्राची नवज्योति.
मजला वाटत हेवा,
जीव असे मम देवा !
निराश झाला पुरता —
झोंपेकरितां, स्वप्नांकरितां थडपड करितां करितां.

करवीर, २७-२-४९

हेमगर्भ

धन्य सुवर्णा तुझी खरोखर !
तुझ्या घरीं नर पोपट साचा.
उगाच कां सोन्याची मात्रा
मरता मरता फोडित वाचा !

रत्नागिरी, ६-१०-४८

अपुरे प्रेम

ते सापडतां, नच सापडते
हरहर अखंडच मग उरते.

तुझ्या दर्शनासाठीं आतुर
नयन जाहले; आणिक नंतर,
तूं दिसतां ते मिटती सत्वर,
कां वांछित दिसतां नजर भिते !

अखंड झुरते तुझियासाठीं
तूं दिसतां पण माझ्यापाठीं
मी पळते कां ? कवणासाठीं ?
हें गूढ न माझे मज कळते !

तुझ्याचसाठीं येते चालुन
तुझे टाळते पण आलिंगन
भास तसा क्षण होतो तो पण
तो अंधुक भासच मन हरते !

“ विसरुन जाशिल का मम प्रीती ?
—क्षणभर संशय, —क्षणभर भीती,
भीति लोपते, आणिक चितीं
ती भीतिच अभया आणविते !

सर्वस्वाचें न घडे मीलन,
असेंच राही अपुरे जीवन;
अनंत असते ना अपुरेपण ?
मी अनंत अपुरे प्रेम पिते !!

❧

❧

❧

❧

तूं व जीवन

जीवनाच्या अंधारांत
निराशेचा झंझावात
त्यांत तूंच दिव्य ज्योत
जिवलगा !

जीवनाच्या सागरांत
वादळाचा वाहे वारा
तूंच माझा ध्रुवतारा
जिवलगा !

जीवनाच्या या आकाशीं
जागोजाग मेघराशी
मेघां आड तूंच शशी
जिवलगा !

जीवनाच्या रणांगणीं
सूड धांवे आक्रोशत
विजयाचें तूंच गीत
जिवलगा !

जीवनाच्या चढणीचें
कठीण रे ! आरोहण
तूंच पाय, तूंच प्राण
जिवलगा !

जीवनाच्या जाग्रणांत
क्षणोक्षणां पडे भ्रांत
तुंच एकला वेदांत
जिवलगा !

जीवनाच्या वृंदावनीं
गोप-गोपी फेर धरी,
त्यांत तुंच माझा हरी
जिवलगा !

जीवनाची बाग फुले
वृक्षवेली नाचतात
आम्रतरू तुंच त्यांत
जिवलगा !

जीवनाची तुटे वेडी,
जाहला रे स्वर्ग खुला
अमृताचा तुंच पेला
जिवलगा !

सांगली, २५-१ -४०

ॐ

ॐ

ॐ

सत्ययुगानंतर

सत्ययुगाच्या अखेर झाली
'प्रेम' 'द्वेष' यांच्यांत लढाई:
द्वेष जाहला विजयी; आणि
प्रेम लपे आईच्या हृदयी !

रत्नागिरी, ७-१०-४८

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

संशय

ग्रहर जरी रात्रीचा पहिला होता
प्राण तुझ्यास्तव भलता
आतुर आणिक अधिरा होउन गेला:
जीव निघाला
आला तव सद्नाला.

तूं नच दारीं दिसलिस;
स्वागत ना केलेंस, तुवा ना हंसलीस,
प्रेम न दिसलें पहिलें —
मिटलेले दिसले तव डोळे, झोंपेनें मज गमलें.
प्रेम न उरलें वाटे,
मनांत भलता संशय दाटे भीषण
आणिक मी पण,
हात तुझे ते कोमल, मोहक, मांसल
जोरानें दाबुनियां नंतर रागानें तुज वदलों —
'प्रेम झोंपलें, म्हणुनी मिटले डोळे?'
हांसत तूं वदलीस मला पण
घेडानि चुंबन —
“जीवन” —
तुलाच होतें पाहत हें माझें मन !

करवीर, २२।२।४१

निरोप घेतांना

सोड जाउं दे मला
दंव जयांत अश्रुचें
बाबलेत; भालिं ये
ओंठ लाल कंपती
न्लान नेत्र जाहले
हात घाल ना गळां

हात घाल ना गळां.
ते गुलाब गालिचे--
स्वेद-मालिका भयें.
कंपवीति मन्मती.
पूस आंसु आपुले.
सोड जाउं दे मला.

हृदय मी तुला दिलें,
प्राशिली सुधा परी
ध्येय-हीन वाटतें
जीवनाचि ही लता
कीं फुलें न अर्पिलीं
बेल दूर चालला

जें तृषार्त जाहलें,
शांतता न अंतरीं.
हें जिणें अतां रितें.
कापुं काय वाढतां ?
जावरी तुझ्या तळीं ?
सोड जाउं दे मला.

होउनी निराश मी
तां तुवाच आसरा
देउनीं वनीं मला
आस त्वांच लाविली
गंध दूर चालला

चाललों कुठें तमीं
प्रीतिचा तसा झरा
येथ मार्ग दाविला.
आज ती फुलें भलीं,
सोड जाउं दे मला.

मारिली मिठी तुला,
तीच आज मागुनि-

प्रीतिनें न ज्या तुला.
ध्येय घेइ ओढणी.

यज्ञ दिव्य पेटला
“ आहुती तयांत दे ”
आवरी रहें, गडे!
हात घाल ना गळां;

प्राण त्यांत गुंतला,
ध्येय हें मला वदे.
पाहुंया न जें दडें !
सोड जाउं दे मला.

सनमाड १९-१-४०

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

उन्माद

छे अन्न कशाला ? मला न त्यांतिल गोडी,
आलिंग मला, मग भूक मला नच थोडी.

हें मद्य कासया ?—ओंठच दे तव बाले !
या विश्वावरती झिंशुन घेइन झोले.

कां शुष्क काळजी ?—मिळो, मिळो न विछाना
हे तंग मग्माली ऊर उभे असतांना;

ये मत्त, कोंवळें, अधीर कोमल पोरी,
उन्मत्त काल हा; चकोर मी, तुं चकोरी !

करवीर, २३-२-४१

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

माझी बाग

फुलला बाग-बगीचा

माझा

फुलला बाग बगीचा.

बाग बगीचा अपुरा पडतो;

तशांत मी फुलझाडे भरतो;

लोभ मनाचा वाढत जातो.

मार्ग इथे न सुखाचा

मिळतो

मार्ग इथे न सुखाचा.

गुलाब अथवा असो कणेरी

सुळांत जातो ओतित वारी.

हसोत मजला जीं हसणारीं !

न्याय इथे न जगाचा

पुरतो

न्याय इथे न जगाचा.

फुले इथे जी रसिका फुलतीं

तीं नच तुजला दिसतीं, मिळतीं;

पडछाया ज्या हृदयीं पडती

भास तुला तर त्यांचा

मिळतो

भास तुला तर त्यांचा.

स्वेदगंगा

कुणिही यावें; इथें बसावें;
जरा रमावें, गावें, जावें.
एकच हृदयीं स्मरण असावें.
स्पर्श इथें प्रेमाचा
स्वपतो
स्पर्श इथें प्रेमाचा.

करवीर २२-३-४१

गाढवाचें गाणें

मालक माझा आज असो नर,
आज चढों पाठीवर फत्तर,
दिवस असे पण पुढती माझा,
गाढव होईल जेव्हां राजा.
आज जगीं जे मालक, ते नर
विनती करतिल, " हे परमेश्वर,
हळहळ वाटे थोर अम्हां, पण,
लवकण दे, दे गाढवपण."

करवीर

मराठीचा विलाप

कां जाशी, माधव ! सोडुन फुटला पान्हा ?
कां काळा नेशी आईपासुन तान्हा ?
ही प्रेमसरांतुनि वाहे मधुरा धारा
ती आधिच्या बाळावांचुन कोण पिणारा ?
तव आतुर ओंठावरुनी विंदु गळती.
ते पिउनी मिळते रसिकजनांना शांती !!

या मांडीवरतीं डोलवित तुज बाळ !
मी बदले तुजशीं बोल किती स्नेहाळ !
अन् दोघांशींही मिळवुन अपुला सूर
जीं अनंत गीतें गुंफी हृदय--सतार,
पडसाद तयांचे तव हृदयांतुनि उठलं
ते पिउनी सारे रसिक जगांतिल धाले !!

तुं नाचत असतां धरुनी माझे हात,
तव मंजुळ सुस्वर पैजण-रव जो होत;
तो जीवित छंदासंगे मिश्रित झाला,
अन् माधुर्य नवें जगतीं ये जन्माला.
मग त्यांतिल कांहीं घुमला अंधुक नाद
तो रसिकां देई मोदाचा उन्माद !!

रे बाळा ! तुजला घेउनि हृदयाजवळीं,
मी इच्छा, आशा, स्वप्नें कथिलीं सगळीं:
मग तूही अपुलें उघडुन हंसरे ओंठ

स्वेदगंगा

मज म्हणुनि दाविलें त्यांतिल कांहीं पाठ.
त्या गूढ-गुंजनांतिल जें कांहीं कळलें —
तें जाणुन रसिक जगांतिल वेडे झाले !!

कां निष्ठुर काळा ? नेशी ओहुन चाळ ?
हे त्याचे सगळे बाळपणीचे खेळ;
या मांडीवरती खेळत असतां पुढतीं
तर जीवन आणिक जग हीं दुसरीं होतीं !!

मनमाड २९-१-४०

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

लाव्हा

ओततों हृदयिं जें लपुनि बसे:
जन वदतिल याला खचित पिसें.
जड जगताच्या जुलमाखालीं
मानवता जरि दडपुनि गेली
ज्वालामुखि ही जागृत झाली
हा लाव्हा त्यांतुनि उसळतसे.

तासगांव १७-९-४०

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

तयारी

झुंजुंजू जाहलें नी रंगली प्रेमांत प्राची ॥ धृ ॥

ना मिळो पायांत जोडा; ना मिळो घोडा इराणी,
मार्ग जो माझ्या पुढारीं व्यापिलेला कंटकांनीं.
प्रीतिच्या धुंदींत सारीं अंतरें तोडावयाचीं ॥

गांठिला ना हेम राहीं, न्याहरीला ना मिठाई,
खूकही मेली भुकेन, पोट हें पाठीस खाई;
प्रीतिची ताजी शिदोरी ना परी संपावयाची ॥

घाम तो वाहे घळाळा होतसे तापून काळा;
पेटती बाहेर ज्वाळा, आसरा ना थांबण्याला;
हा उन्हाळा बोल कोणा प्रीतिच्या छायेंत जाची ? ॥

दीप ना विद्युत् प्रकाशी एकही माझ्या कराशीं
पाश रात्रीच्या तमाचा धांवतो देण्यास फांशी,
कां अतां चिंता मनाला ? प्रीतिची दीप्तीच साची ॥

वीर ना झुंजार कोणी धीर या चाया शिपाया,
ना अतां माता मला जी घेउनी दावील माया,
ना उणें कांही उरे जों संगती साधे सखीची ॥

गजलाचा एक झेला हा असुदे हुंगण्याला,
गीत मद्याचा मिळो प्याला पिण्याला, झिंगण्याला;
आणखी झाली तयारी जीविताच्या संगराची. ॥

करवीर १७-२-४१

स्वेदगंगा

निंदकास

चढव शिरावर भार,
भयंकर

चढव शिरावर भार.
वसेच माझी तिळही कुरकुर;
भार घेउनी तसा शिरावर,
आनंदानें गांठिन मी घर;
मान न ही नमणार
जाणशिल
मान न ही नमणार.

घाल भराभर घांव,
घणाचे

घाल भराभर घांव.
वरवर क्षणभर शिळा हादरे;
झिजुनी जातिल थर जे झिजरे,
वृथाच गमतिल श्रम मग सोरे.
आंत हिऱ्याचा ठाव
लागतां
आंत हिऱ्याचा ठाव.

लाव हवी तर आग,
सभोतीं

लाव हवी तर आग.
सभोवतीचा तव वडवानळ,
खाऊनि टाकिल सर्व अमंगळ,
सुवर्ण नंतर उरतां निव्वळ'

येइल रे तुज जाग,
तेधवां
येइल रे तुज जाग.

आण हवा तर पूर,
कलंकी
आण हवा तर पूर.
अनंत कोरिन कौरिव लेणीं,
बाहुनि जाडल वरुनी पाणी,
पाण्यांतुन त्या वरच्या घाणी,
पाहशील गोपूर,
कलेचें
पाहशील गोपूर.

सोड विषारी बाण,
जिळारी
सोड विषारी बाण.
हृदय तयानें जातां फाटुनि,
खळ खळ येतां रक्ताचे हांसुनि,
धाई धाई रडशील जाणुनि,
त्वांच घेतला प्राणः
आपुला
त्वांच घेतला प्राण.

करवीर २१-१२-४०

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

एक वेढा

० ती रजपूताची राजसवाला दुर्गम दुर्गाखालीं
बुरजावरुनी निरखित होती चिंतातुर मनि झालीं.
चंचल, प्रेमळ, नजरेंत तिच्या आतुरता नी भीती
होती ओढत अविरत मागें स्वैर धांवती प्रीती.
ज्या सेनेचा वेढा साचा जनकाच्या नगराला,
शिलेदार वेढा दे त्यांतिल कन्येच्या हृदयाला.
रजनीच्या काळ्या अलकांची पसरत भंवती छाया
तां टापांचें नाद लागले तिजला ऐकूं याया.
आनंदाच्या आंतिल लाटा फुटल्या अधरावरती;
दौडत दौडत खालीं आली वीरश्रीची मूर्ति.
शिलेदार तो खालुन वदला, “खोलले न कां द्वार ?”
“ नाही, अजुनी बंदिवान् मी. ” वदली ती सुकुमार.
“ येतो ” म्हणुनी असिला चुंबुनि गेला दौडत वीर
तीही त्याला निरखित होती नृप वाला आतूर.

असेच गेले दिवस भराभर वदतां वारंवार
“ नाही, अजुनी बंदिवान मी, उद्यां परी येणार ! ”
प्रेमशरानें विकल होउनी झुरणारी ती तरुणी
होती एका सायंकालीं निरखित बुरुजावरुनी
प्रियकर झरझर खोल दरिंतुनी दौडत खालीं येई
अधिर मनानें तीही त्याची वचनं पिउनी घेई.
आस त्याची तिला विचारी “ खोललें न कां द्वार ? ”
“ नाही अजुनी बंदिवान मी, उद्यां परी येणार ! ”
“ - आज्ञा मजला असे जावया पुढच्या स्वारीवरतीं-
आज न आशा, भेट आपुली होइल केव्हां पुढती ? ”

दौडत गेला टांच मारुनी, सोडुन मार्गे आस.
“थांबा थांबा” चाला वदली सोडुनिया निश्वास.

तो गेला; ना आला मायुति; परितो बुरुजावरती
बसते हातानें रेखाटत हवेंत त्याची मूर्ती.
सायंकाळीं त्या टापांचा होतो तिजला भास.
आणिक खालीं इरींत निरखूनि सोडित ती निश्वास।

मनमाड १-२-४०

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

पाळण्यांतील शिक्षण

सुमा जयाला निजवित होती;
करित पाळणा होता कुरकुर.
आणिक सुटलें मजला कोडें:
‘कुरकुर’ करतो त्याचमुळें तर !

रत्नागिरी २६-९-४८

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

प्रातिभेस

जादूची अधरीं पुंगी
धरुनी प्रतिभे ! काग उगी ?
दिव्य सुग्ध सुंदर सूर
काधिं तव अधरीं फुलणार ?
अजुनिं तुझी ही हृदयकळी
विकसित झाली ना सगळीः
मकरंदाहुनि रुचिर अती
निश्वास तुझे ना सुटतीः
फूल तुझे फुलतां सगळे,
फुलांतुनी फुलतील फुल !
तुझे अधर कंपन बाले,
होतिल हृदया हिंदोळे ;
मृदुल गुलाबी तव गाल,
यालिल विश्वाला भूल,
तुझा लाडके ! आनंद
मम जीवित-ब्रह्मानंदः
घेतां तव चुंबन बाले !
अनन्यतेचें तेज गळे,
रंगुन जाडन त्या रंगीं,
छाडिन वेडी सारंगी ;
अश्रुंचा वाहुनि पूर,
धुविन तांवलली तार.
जादूचा फुंकुनि फुंक.
शमाविन जगताची भूक ;
ये वाजव प्रतिभे ! पुंगी,
आणव जगताला गुंगी.

करवीर २-९-३६

तूं गातेस तेव्हां

मोकळा गळा तुझा गात गीत जोंवरी
 तोंवरी सुधा न गोड, अमृतां न माधुरी.
 गान हें तुझें असें ? गान वा मला दिसे ?
 कांहीही असो कसें, दिव्यता असे खरी !
 शास्त्र जाणिशी न वा-प्रश्न हा कुणा हवा ?
 शस्त्र हें असें तुवा योजितेस जोंवरी.
 गा असेंच गीत खोल, प्रीतिचा धरीन ताल
 योग्य हा वसंत-काल गावया असावरी.

येऊं दे शिशीर जीर्ण, दाटुं दे तिमिर पूर्णः
 दाद दे तयास कोण ? गीत-मद्य दे परी.
 वेळ कां वृथा गमे ? काळही इथें रमे !
 या पुढें धिमेधिमे, सोडि वृत्ति धावरी.
 वाटतें कुठें तरी तूं नि मि बरोवरी,
 रातराणिच्या घरीं, तारका शिरावरी;
 मी विहंगमासमान, चाललों कुठें उडून
 पंख हे तुझेंच गान ही तुझीच हुन्नरी.

पाहिला क्षणीं प्रकाश, तिमिर ही क्षणाक्षणास
 जाहले अनेक भास रंगली विभावरी.
 लोपला विकल्प पूर्ण जाहलेंहि विश्व शून्य
 गान योग धन्य धन्य साधलाच अंतरीं
 जीवनाचिया कळ्या उघडती न पाकळ्या
 उमलल्या नि हांसल्या तूं प्रभात साजरी.

स्वेदगंगा

घेउनी रित्या जिण्यास लाविलें जरी मुखास
त्यांत अर्थ ओतण्यास शक्त तूच भूंवरी.

गीतजाल फेंकलेंस आणि ओढिलें जिवास
ठेव गे ! मला तसेंच, बंधनांत माधुरी.
सोडुनी स्वभाव तोल चाललों उगाच खोल
राहिलें वरी अमोल पद्म कीं जलावरी .
संपतांच गीतरंग याचितों स्मृती तरंग
होउनी तयांत दंग रंगवीत शर्वरी.
मोकळा गळा तुझा गात गीत जोंवरी
तांवरी सुधा न गोड; अमृता न माधुरी !

करवीर १९-१२-४१

❧

❧

❧

❧

गजमुख !

विचार होतों करित मनाशीं,
गजाननाला कशास गजमुख ?
मूर्ख खरा मी ! कसें कळावे
शिक्षित पत्नीचें इतरां मुख !

रत्नागिरी २६-९-४८.

❧

❧

❧

❧

पुनर्मीलन

सोडुनी गेलों तुला मी दूर गे देशांतरीं
 धांवलों ठेचाळलों नी पातलों तूझ्या घरीं.
 हावरीं भेसूर सारीं भोंवतालीं श्वापदं
 चोरटी चाहल लागे वाजतीं त्यांचीं पदं.
 देह सारा फाडतांना जीव जीं ना पाहती
 देखती फाडून डोळे तीं गिधाडें आयतीं.
 ऋषण मेघाच्छादनानें—मृत्युची वाटे रखेली—
 ती निशा माझ्या सभोंतीं तूं पुढें अन् झोंपलेली.
 ही तुझी निद्रा इमानी मूढ मी अद्वेष्टे मानी
 जीत स्वप्ने रंगलेलीं भंगलेल्या मत्सृतींनीं.
 एकटी टाकून तूला खिन्नशा वेड्या मनानें
 चाललों धुंडीत गल्ल्या देवळें नी दाट रानें;
 कीर्तिचें किंवा स्तुतीचें घेउनी खोटेंच नाणें
 मी जगाला अर्पिलें त्वत्प्रीतिचें तें गूढ गाणें:
 मांडिला बाजार तूझा स्वार्थहेतूनें जगीं
 स्फुंदला आत्मा तरीही ना तया केलें उगी.
 अमृताचे घोट थुंकी आणि फुंकी जो चिमा
 उत्पलाला लाथ हाणी आणि झेली कर्दमा
 भाग्यशाली तो अभागी तो दरिद्री इंद्र मी
 जाणिलें हें आज आणी त्वत्पदानां मी नमी.
 दिव्य तूझ्या पादस्पर्शे निर्जिवाला जीव यावा;
 दिव्य तूझ्या दृष्टिपाते अंधळा दृष्टा बनावा:

स्वेदगंगा

दिव्य तूझ्या प्रेरणेनें चारि वेदांनीं वदावे;
दिव्य तूझ्या संगतीनें पामरानें मुक्त व्हावे;
त्या तुला सोडून गेलों दूर मी देशांतरीं
धांवलों ठेचाळलों नी पातलों तूझ्या घरीं;
हात हा दारावरी नी लोचनें आतूर गे
दे तूझ्या गे दर्शनाला तार गे वा मार गे.

तासगांव २८-१२-४३

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

उलट टपाली

चोरून लिहिलें पत्र पुण्याला:
'पाठव संततिरोधक साधन.'
आणिक आलें उलट टपाली,
पुस्तक—'ब्रह्मचर्य हें जीवन!'

रत्नागिरी २७-९-४८

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

जीवित कोडी

संध्या झाली आतां;
सागर-भरती आली;
बिंब रवीचें त्यावर येउन नाचे.
बिंब नव्हे हें:
संध्यादेवी
दिवसाचा सोनेरी शालू सोडुन,
रजनीची काळी चंद्रकळा नेसत आहे, गमते,
—बिंब नव्हे हें:
नाभी कमलच दिसते !
[लाज लाजली गालीं खुलली लाली]
क्षितिजामधुनी
पक्ष्यांचे ठिपके ते येती जमिनीच्याच दिशेनें:
मंजुळ गाणे—
गाती माड सभोतीं आणिः डोलविती मग माना.
थुयथुयती पायाशीं खालीं हलक्या फुलक्या लाटा.
एकच दिसते होडी.
कुठून येउन कुठें चालली नकळे !
शांती भरली दिशादिशांतुन,
शांती न मला थोडी;
भुतेंच जैशी येउनि छळती मजला जीवित-कोडीं.

मध्यान्हीचा सुमार झाला;
भरतीला घेऊन उराशीं सागर घोरत आहे.

स्वेदगंगा

होडी एक किनारी;
ओल्या वाळवटावर आतां उरला फेंस रुपेरी.
चिमणी झोंपुन आहे.
नाराळिच्या पात्यानां लोंबुन घरटें हालत राहे.
पेंगूळलेले तारे
चंद्राचा हा दिवा मालबुन
पांडुर मेघांच्या शय्येवर कधींच झोंपुन गेले.
निद्रेचें साम्राज्य चहुंकडे झालें.
पाप काय मी केलें ?
हें शरीर माझे झोंपेविण कां वेडें !
भुतासारखें येउन छळतें मजला जीवित कोडें !

करवीर २६-१-४१

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

संतापा !

संतापा ! तूं नव असुरेश्वर !
जगांत भस्मासुर नच दुसरा !
इतरां भक्षिसि यांत नवल नच;
प्रथम भक्षिसी अपुल्या पितरा !

रत्नागिरी ९-१-४९

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

नाच

उशीर होता अजुनी
 म्हणुनी
 गांवातिल देवीचा
 सोडुन नाच तमाशा आलो उघड्या चौपाटीवर;
 पसरें पुढतीं सागर.

नाच मला मग दिसती;
 झगझगती कीं-विद्युत् दीपक-ज्योती
 आकाशाच्या रंगमहालामध्यें.
 आणिक वेगें
 अद्भुतसा वाऱ्याचा पंखा घरघर फिरण्या लागे.
 छेडुन गोड सतारी
 सांथ लागले करण्या माड किनारीं;
 जुळला ठेका साचा—
 खडक घडक् धुम् बोल घुमविती चढत्या पखवाजाचा
 आणिक पुढतीं पुढतीं
 हांसत खिदळत लाजत मुरकत लाटा नाचत येती.

भंवती डोंगर सगळे
 नाच पहाया जमले; पाहुन धाले.
 दृश्य पाहुनी खासें
 वाळूचा तर कण कण खदखद हांसे—
 आणिक मी वाळूंतच विरलों भासें !

स्वेदगंगा

आणिक नंतर,
भय समाधी करुनी
नाद पडे कानांवर तोडुन अंतरः
थाप डफावर पडली,
कोळिण तिकडे सजली.
गांवांतिल देवीचा
नाच सुरु झाला हें मजला कळतें;
मन ना तिकडे वळतें.
छे ! पाउल माझे इथेंच खिळुनी वसतें !

करवीर २७-१२-४१

✽

✽

✽

✽

नवा नकाशा !

नवा नकाशा दावी अंतर
'पाक' आणखी 'भारत' यांतिल;
शांत मना हा ! गंगा-सिंधू
तशाच वाहत पुढतीं जातिल !

रत्नागिरी २६-९-४८

✽

✽

✽

✽

रक्त समाधी

विचार-वाचन-व्याख्यानांनीं होउन वेडे आपण
खेडें शोधत गेलों;
आणिक शेवट आलों धांवत जेथें—
आकाश निळें वरतीं;
आपण भूमी-वरतीं;
हिरवळ अपुल्या भंवतीं;
आणिक देवीच्या राईतिल पक्षी कुजबुज करिती.

आतुरतेनें सकंप होउन आलिस तूं मग जवळीं
आणिक त्या वेळीं ! त्या अद्भुत कालीं !!
अर्धोन्मीलित काळ्या डोळ्यांतुनिया
त्याहून काळी उफाळली मग ज्वाळा;
गाल बोलले; नेत्र बोलले; ओंठ बोलले;
एकच 'माला-माला;'

केंस तुझे सुटलेले पाठीवरतीं;
उभारलेले स्तन टवटवते पुढतीं;
आणिक त्या उन्मादक
भरिव नितंबाच्या भंवतीच्या नीटस रेषा मोहक;
नितंब गोरे, सृदुल, गोल नी मांसल;
मस्त, पुष्ट, मादक मांड्या थरथरतीं;
विवस्त्र झालेली तव कंबर माझ्या पुढतीं झुलती.

हृदयाजवळीं घट्ट घेउनी आवळतांना तुजला,

देह जाहला घामानें मग ओला.
तीव्र, गूढ निश्वसनें
गाउं लागलीं अनंत अपुरें गाणें.
(रक्त लागलें नाचूं आणिक गाऊं;
मृत्यूतुनही अमर लागलें होऊं.
जिवा जिवांच्या तारा साऱ्या जुळल्या,
संगित लहरी उठल्या रुधिरामधुनी,
जुन्या काळचीं नव्या सुरांतुन गाउ लागलों गाणीं,
तुझ्यांत गेलों, विरलों, आणिक मेलों;
मजला पाजुन, तुजला गिळलों प्यालों;
मीपण गेलें, तूपण आलें आलें;
जीवन संगित झालें, जीवन प्यालें !

(अव्यक्ताला व्यक्त करायासाठीं
अद्वैतांतच विरल्या साऱ्या गांठीः
विसरुनि गेलों अद्वैतांतच मी-पण,
स्वत्वाचें संरक्षण.
आणिक त्या आत्यंतिक अद्भुत वेळीं
दिक्कालाची बेडी भंगुन गेली.
रक्त समाधिंत दिव्य रवानें वदलों जेव्हां दांघें
तूं-‘ ये-ये, ’ मी-‘ घे-घे, ’
रक्त समाधी लागुन विरली माया;
रक्तांतुनिया रक्त मिसळलें जीवन पुढतीं न्याया !

करवीर, १२-२-४३

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

तरंग

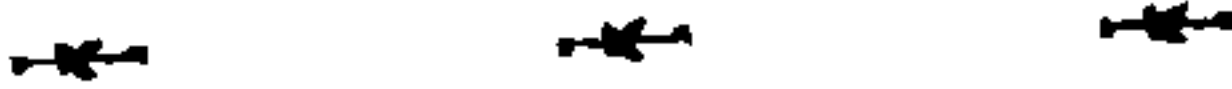
हा वेडा मानव जीवन बिंदू धरुनी
बघ जीवन सागर त्यासच समजे स्वमर्नी;
अन् तहान लागे हृदयाला जी सारी
वाहतां जलांतुन पाण्याविण नर मारी.

तें प्रेम, ध्येय, वा अन्य पेय आत्म्याचं
या नयनापुढतीं अविरत निश्चल नाचे;
हा जीव बिचारा घोंटाळत त्या भंवतीं;
परि जीवन त्याला बोले “ पुढतीं-पुढतीं. ”

या इच्छाचौकीवरुनी पुढची वाट;
परि तिथेंच पसरी दैव आपुली खाट;
लुकलुके बाजुला आशा-दिप एकांतीं
तो अऱ्हेरुनि नर झोंपे खाटेवरतीं.

बघ धडधड आली काल रथाची स्वारी;
हे दूत धांवती देत खडी ललकारी;
ये कुदळ आपुली; मार्ग लाग बांधाया.
जे इथेंच बसतिल, चिरडुन जातिल वांया !

हैं जीवन अंबर दैवानें विणतांना
मांडिले उभे जरि निराश-धागे नाना
आडवे तयांतच आशा-सुत गुंफियलें;
छे, तुटो न कोणी, जीवन त्यांतुन सजलें.

हा 'टक टक' एका काळपदाचा नाद;
हा काळ लागला मागे, तुज ना दाद;
हैं भिंतीवरचें घड्याळ सुचवी तुजला:
चल उचल पाडलें जों नच तुजशीं भिडला.

या काळ वहींतिल दिनरजनीचीं पानें
परतून तयावर निसर्ग लिहितो कवनें.
ये वाच, वाच हैं जों ना उलटें दुसरें
जें आज उलटलें तें न कधीं मिळणारें !

करवीर, सांगली; मनमाड

बेडकाचें गाणें

डरांव डुरुक, डरांव डुरुक, डरांव डरांव, डरांव,
आम्ही मोठे राव; डरांव, डरांव डरांव !

सागर म्हणती उगाच मोठा,
भव्य किती डबक्यांतिल लाटा !
सागर नुसतें नांव; डरांव, डरांव डरांव !

गंगाजळ ना याहुन निर्मळ,
या डबक्यांहुन सर्व अमंगळ,
बेडुक तितुके सांव; डरांव, डरांव डरांव !

खोल असेना याहुन कांहीं,
अफाट दुसरें जगांत नाहीं,
हाच सुखाचा गांव; डरांव, डरांव डरांव !

चिखल सभोर्तो अमुच्या सुंदर,
शेवाळ कसें दिसे मनोहर,
स्वर्ग न दुसरा राव; डरांव, डरांव डरांव !

मंत्र आमुचा ' डरांव ' आदी
' अनंत ' आणिक असे ' अनादी,'
अर्थ कसा तो लाव; ' डरांव, डरांव डरांव !'

करवीर, १०-१-४१

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

बागुलबोवा

रात्र पसरते जेव्हां भंवतीं
समोरच्या त्या अंब्यावरतीं
येउन बसतो बागुलबोवा
कुणा न कळतो त्याचा कावा !
मी तर या डोक्यानीं पाहें
भीषण त्याचें रूप असें हें:

पिकलेली डोक्यावर शंडी
—तागाची तकतकती पेंढी !
गरगर फिरती हिरवे डोक्रे
—गारेचे चकमकते गोळें !
आणिक खालीं नाक फदाडें
—पडक्या भितींतिल कोनाडे !
जीभ फिरे दांतांतुन पाही
सुसर जशी खडकांतुन येई.
दांत वाटती दगडच काळे
कान सुपाच्याहुन मोठाले.

(—बागुलबोवा पण म्हातारा
उमर त्याची काय विचारा
“सात कमी वय सात हजार !”
कांहीं न त्याला दुसरें पचतें,
पोर शेंबडें रडवें रुचतें !)

(घेउन जातो असलीं बाळें
आणिक भरतो अपुलें ढोलें !
पसरुनि पानें नंतर त्यावर
आपण बसतो त्या पानांवर;
आणिक जेव्हां पिकते आढी
एक हळू मग खाण्या काढी !)

झाड पहा तें पुढचें हालें
बागुलबोवा तिकडे गेले !

करवीर, २८-२-४१

❦

❦

❦

❦

माणुसकीचा महान शत्रू !

माणुसकीचा महान शत्रू—

क्रूर हूण, वा मोंगल वा शक ?

छे ! छे ! हा नच ! ऐका सज्जनः

पहिल्या कुलुपाचा संशोधक !

❦

❦

❦

❦

पंतोजी

खरेंच भाऊ, पंतोजी,
पेन्शनींत गेलं आजी.

मारकुटे होते फार !
मार न आतां मिळणार !
जाडें भरडें आखुडसें
घोतर शोभे त्यास कसें.
ढोइस हिरवें पागोटें
अगडबंब, मळकें मोठें !
शेंडी न परी आंत दडे;
वान्यावरतीं सदा उडे;
कपाळास सान्या आळ्या
पाटीवरच्या रेघोट्या;
गंधाचा त्यावर पट्टा;
त्यास न रुचते पण थट्टा.
जुनाटसा जोडा खंदी,
अंगरखा बारा बंदी,
पोटापुढती खिसा असे,
चंची काळी त्यांत बसे;
तोंडानें चधळीत विडा
धडा शिकविती तडातडा;
लाल ओंठ, लालच ढोळे
चुका शोधण्या टपलेले;

आणिक दंगा जरा करा
 मिळेल खाऊ पुरा पुरा.
 छडीच छम् छम्
 घुमेल घम् घम्
 हातावर हा खाऊ कधीं
 तोंडांत मिळे अधीं मधीं !

लहान मोठा भेद नसे
 गरीब अथवा धनिक तसे !
 मुलांस ही खुर्ची देती !
 घरा आंगठी वा म्हणती !
 रजा कधिंच ना ते घेती
 रोजच वेळेवर येती.
 डोळ्यांवर चष्माहि असे
 तरी न कांहीं पुरे दिसे.
 हात लावुनी डोळ्यांनां
 बघती चष्मा आहेना !
 पुस्तक हातीं कधीं नसे,
 पुस्तक सारें पाठ असे.
 पाठ तसें करवुन घेती
 चुकतां अंगावर येती.
 छडीच छम् छम्
 घुमेल घम् घम्
 मुलें कांपती पाहुन तें
 गोपू तर चड्ढांत मुते !

आज परी म्हणतात मुलें—
पंतोजी झालेत खुळे !
आज त्यांना ज्यावेळीं
पानसुपारी बघ झाली,
त्या वेळीं कोणी त्यांना
म्हटलें, “ भाषण करतांना ! ”
खुर्चीतुन ते मग उठले—
“ बाळानों ! ” इतुकें बदलें.
शब्द न फुटले या-पुढतीं
सर्वांच्या देखत रडती.
आणिक घेउन आम्हांसी
धरूं लागले पोटाशीं.
पंतोजी झालेत खुळे
हें पाहुन मी दूर पळे.
छडी न छम् छम्
घुमे न घम् घम्
खुळे मारके पंतोजी
पेन्शनीतिं गेले आजी !

करवीर, २२-२-४१

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

उसने

सुटी जाहली-नी परतलों, आलों गांवाला
 आणिक ना उरला-पार मे ! तव आनंदाला.
 नको, नको, म्हणतां तूप त्वां आणुनिया उसने
 शिरा करुनि दिधला-मला ना रुचलें हें करणें.
 आणिक मी नाहीं-कांहींहीं विचार मनि केला.
 तडातडा सगळें-बोललों लागुनियां तुजला.
 विनवुन तूं म्हटलें-‘ पुन्हां मी आणणार नाहीं. ’
 मी परतुन बदलों-‘ तरी मी घेणार न कांहीं. ’
 नंतर कष्टानें-तुवां मग नेली आंत बशी;
 आणिक मज दिसलें पाणि तव आलें जयनाशीं.

तूप आज उसने ! नसे पण उसने प्रेम वसे !
 घांस कसा गिळणें ! गळ्यांतुन खालिं न जात असे.
 तें उसनें गेलें-दिवस ते पडले मे मार्गे !
 सौख्य पडे पुढतीं-तुझ्याविण गोड न तें लागे !

करवीर, ५-३-४१

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

शेवटचा लाडू

सुटी संपली नी-चाललों गांवाहुन दूर
आणिक तव नयनीं-लोटला अश्रूचा पूर.
ताप जरी होता-तरीपण जागुनियां रात्रीं
मी निजतां करिशी-तयारी मजसाठीं सारी ;
आणिक हे लाडू तुला मी 'नको नको' म्हणतां,
नकळत मज भरिशी-डव्यांतुन तो भरतां भरतां.

तेच तुझे लाडू-सुखानें मी पुरवून खातां
आज उरे मागं-तयांतिल, आवडता-सरता.
वाटतसे घाई-कशाला मी इतुकी केली
नाहींतर असते-अधिकसे उरले या वेळीं.
खाऊं नये वाटे-तरीपण शिरतो तोंडांत,
आणिक मज भासे-तुझा हा भरवितसे हात.
तूं असशी जवळी-दूर ना दूर कोंकणांत
तूं भरवित असशी-तुझ्या मी बसलों ताटांत.

छे, चुकलें, गेलें;-संपला शिल्लक जो होता.
छे, चुकलें, आतां-भास ना प्रेमळ तो पुढता-
उजाडेल उद्यां-आणखी माधुकरा आली,
उजाडेल उद्यां-आणखी वारावर पाळी.
उजाडेल उद्यां-आणखी भूक मला खाई,
उजाडेल उद्यां-आणखी लाडू मज नाहीं.
मिळेल जो मजला-उद्यां तो मी मिळणें घांस
मिळेल ना कोठें-असा हा, आई, तव भास !

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

पहिला शिक्षक !

कोण जगाचा पहिला शिक्षक
शिकवि नरा जो आत्मनिरिक्षण ?
बुद्ध न, येशु न, व्यासमुनी नच;
ओबड-धोबड पहिला दर्पण !

रत्नागिरी.

❧ ❧ ❧ ❧ ❧ ❧

वकील

अंतिम विजया विषयीं झाला
अहंकार सत्याला भारी,
आणि निर्मिला परमेशानें
वकील जगीं जो 'अशिला' तारी !

रत्नागिरी, १३-१-४२

❧ ❧ ❧ ❧ ❧ ❧

मास्तर !

गर्दी झाली म्हणुनि विनाविलें;
'मास्तर थोडें सरका ना घर'.
संतापुन तो मजला वदला,
'मी आचारी, मी नच मास्तर !'

रत्नागिरी,

❧ ❧ ❧ ❧ ❧ ❧

नारद (शेंडेपाखरू)

आला गेला गार हिंवाळा
आला गेला गरम उन्हाळा,
नारद कां न दिसे त्या वेळीं
नसतो, कीं लपतो पाताळीं ?

आणिक पाऊस पडल्यानंतर
अळें उगवले अमुचें सुंदर.
बेल वाढले, वरतीं आले.
मांडव झाला त्यावर चढले.
जों नच पडल्या इवल्या वाती
नारद बसला खुंटावरतीं !

पंख त्याचे कसरे, काळे;
तसेंच काळें अंतर सगळें;
खुनशी मुद्रा खुनशी ढोळे
नजर चोरटी कपटी चाळे.
ढोक्यावर शंडी तुरतुर्ती
बसला येउन खुंटावरती.

खोड त्याला वाइट मोठी
मोठी आणिक अगदीं खोटी;
तुरे कोंवळे तोडुन जावें;
कांही न कोंठें उगवूं यावें;
असोत त्या फुलवाती कवळ्या
तोडुन हा टाकिल त्या सगळ्या.

चोंच जरा जर मोठी असती
पोर न उरलें असतें जगतीं !

पक्षी देतिल हाकुन याला
म्हणतिल, ' तूं तर शेंडीवाला ? '
' शेंडी असो, पण छे ! ' म्हणतिल नर,
' माणुस तूं नच, पक्षि खरोखर ! '
शेवट फिरतो एकलकोंडा;
कुणा न रुचतो, मिळतो धोंडा.
घाटे मजही ध्यावा फत्तर
नेम धरावा त्या चोचीवर !

छे पण गेला उडुनी नारद !
चुकलें सारें, हुकली पारध !

करवीर, ५-३-४१

सारांश !

रामायण वाचुनिया नंतर
बोध कोणता घ्यावा आपण ?
श्रीरामासम मिळता नायक
वानरसुद्धां मारिति रावण.

रत्नागिरी, १४-१-४९

❦

❦

❦

❦

आमुचा राजा

- बाळः—इंग्लंड दूर कोठें तेथें म्हणे रहातो !
देशांत काय चाले तें तेथुनी पहातो !
ना भेटतो अम्हाला आम्ही न भेटुं त्याला;
होता न कां शिवाजी येथेंच राहण्याला ?
आई, दिसे मला हा राजा कुणी निराळा;
आईः—जे जे गुलाम त्यांना राजा असाच बाळा !
बाळः—म्हणतात हा इसाई हिंदी मुळींच नाही;
ना पूजितो घरीं वा ना देवळांत जाई.
म्हणतात हा न कोणी श्रीरामकृष्ण मानी;
होता न का शिवाजी पूजित श्री भवानी ?
आई गमे मला हा राजा कुणी निराळा;
आईः—जे जे गुलाम त्यांना राजा असाच बाळा !
बाळः—राजा इथें मराठा, राणी इथें मराठी
आणीकं देश माझा वाटे त्यांच सार्ठीं.
त्यांच्याच वंशजांना हा देश कां न मानी ?
हा इंग्रजी तरी त्या सारे कसे इमानी ?
वाटे मला खरें हा राजा कुणी निराळा;
आईः—जे जे गुलाम त्यांना राजा असाच बाळा !
बाळः—होता न का शिवाजी याहून फार काळा ?
आणीक वेष त्याचा होता किती निराळा !
हा 'आमुचा' कसा गे राजा असा निराळा !
आईः—जे जे गुलाम त्यांना राजा असाच बाळा !

हरवीर, ११-२-४१

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

माझे घड्याळ

घड्याळ माझे नवे असं
सुंदर दिसतं पहा कसे !
दादाचें तर जुने मुळीं
झुरळांची वाटे खोली !
घड्याळ माझे लखलखतें
सांग कोणचें आवडतें ?

‘जगाच वटवट बोलुं नये
कटकट कोणा करूं नये—’
तूच नाहिं का म्हणत असे ?
किटकिट त्याची सदा असे.

दिवसा किटकिट
रात्रीं किटकिट
घड्याळ माझे गुणीं मुळीं,
कटकट काधें ना करी खुळी !

गडबड करितां मार मिळे,
हॅहि न न्याला कसें कळे ?
रात्रीं निजण्याच्या वेळीं
दादा त्याचा कान पिळी;
कुरकुरतें परि ना खळतें
रागानें चिडुनी जातें.

झोंप लागते दादाला
तें नच स्वपतें पण त्याला.
पहाट होतां गुरगुरतें
दादाला जागे करतें.
दादा उठतो.
चिमटा घेतो.
तेव्हां मग तें गप्प बसे;
घड्याळ माझे कधी न असे !

रात्रीं नाशिबीं कोनाडें
दिवसा करितें पुढें पुढें.
उगाच बसतें एटांत
झालवीत अपुले हात.
लहान मोठे हात तसे
पाहुन येई मला हंसं.
लाज त्याला ना त्याची
खोड कोठची जायाची ?
हात असें फिरवुन आधीं
मोडुन घेतें कधीं कधीं !
वैद्य आणुनी
हात जोडुनी
दादा देतो पुन्हां जरी
फिरवित बसतें हात तरी !
घड्याळ माझे परी पहा
चाळा त्याला सुळी न हा.

घड्याळ दादाचें आई
सर्वांना करितें घाई.
खेळ रंगला असे जरी
मधेंच दादा पुरा करी.
गोष्ट न राजाची सरली;
बाबा म्हणती 'छे, झाली'.
घड्याळ असलें
कुणास सुचलें ?
घड्याळ माझें गुणी परी,
किती वाजले पहा तरी !
सकाळचे अवघे सात
म्हणती खेळा बागेंत.

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

करवीर, २७-१२-४०

रिकामी वाटी

स्वर्गांतुन येताना बालक
अमृत त्याचें काढून घेती;
उरे रिकामी वाटी जवळी;
तीच खळी ही गालावरती !

रत्नागिरी, १२-१-४९

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

जादूगार

आई—मोठा झाल्यानंतर रे
होणार अरु कोण बरें ?
अरु—मी तर होइन जादूगार
गंमत जंमत मी करणार.
घेईन रंगित पेटारा,
जादूचा मालच न्यारा !
मुंगुस, बेडुक, नाग असे
बळबळ कारेतिल आंत कसे !
जादूचे मंत्रच भारी
जादूची डमरू-टिपरी.
बाजवीन मी मग पुंगी
सापांना आणिन गुंगी.
मुंगुस घालुन पोत्यांत
फुरशानें मारिन गांठ !
घणसाचा चाबूक बडा
बाजवीन मी तडातडा.

डमडम डमरू

टिपरी टरूरू

मुळींच तुम्ही भिऊं नका;
मंत्र-तंत्र हे उगाच कां ?

म्हणाल जादूगार खरा !
असा पाहिला ना दुसरा ! ?
भस्म मंत्रुनीं उंच उडे
पैशाचा पाऊस पडे.

शेजारिल पोरें सारों
घांवत येतिल सामोरी;
तां करतिल गोळा पैसे
आणिक भरतिल सर्व खिसे.

डमडम डमरू

टिपरी टरू

चोर धरों मग पळतिल ते
रडतिल पाहुन खिसे रिते ।

कुरूप नी काळी ताई,
आणिक शिकलेली नाही,
पसंत कोणा ना पडते;
खोली लावुन मग रडते.
चिंता परि ना असे मला;
मी तर गं जादूवाला.

डमडम डमरू

टिपरी टरू

राजाचा मुलगा दारों,
ताईचा मग शोध करी.
म्हणेन मी—'चल जा नाहीं
मिळणारच असुची ताई.'
करील मग तो गवावया.
आणिक येडल मला दया.
राजपुत्र हा थोर जरी,
तो नवरा, ताई नवरी.

खरेंच आई तुला नवीं,

घडकीं लुगडीं दोन हवीं.
कमळीचा परकर सगळा
अगदीं बघ फाटु र गेला;
भाऊला बघ लंगोटी,
नकोच का याहुन माठी ?
बाबांना पंचा-बदली
हवीं धोतरे लंब भलीं.

डमडम डमरू

टिपरी टरूरू

पडला पुढतीं ढींग पुरा
काय कमी जादूगारा ?

पाहुन असुचा थाट असा
म्हणतील सारीं—“अहो बसा ”
‘वेळ नसे आम्हांस’—परी
म्हणेन मी गोप्यास तरी !
शेजारिल बकुळा काकी
बोलतील तुजशीं—“याकीं !”
तूहीं त्यांना स्पष्ट असें
सांग. “आम्हांला वेळ नसे.”
आग्रह झाला जर भलता
विचार येइल मग करतां !
सरेल ना कांहींच उणें
माझ्या जादुच्याच गुणें !

डमडम डमरू

टिपरी टरूरू

वरण्या आणिक डबे भले

पहा कसे भरुनी गेले !
 बरण्यामधुनी तूप असे:
 डब्यांत साखर फक्त दिसे.
 भाऊ मग ना फी-साठीं
 राहिल वर्गाच्या पाठीं.
 भाड्याकरितां मग भय्या
 देहल ना दारीं ठिय्या !
 बाचांना पुन्हा घरुनी
 पोलिस ना नेतील कुणी.
 आई—नको; नको बोलू बाळ,
 थांब थांब रे लडिवाळ
 अरू—नको कोण तूं म्हणणार !
 होइन मी जादुगार.

करवीर, २८-१२-४०

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

स्वर्गसुखास्तव !

हिरण्यकाशिपू स्वर्गसुखास्तव
 स्वर्लोकावर करिती स्वारी;
 आणिक त्यांना हंसती माता
 आंदोळ्याची ओढुन दोरी !

रत्नागिरी, १३-१-४९

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

पतंग

अरू—पतंग मजला आवडतो
उंच किती वरतीं जातो !
दोरा धरुनी उंच चढे
क्षणांत मेघां आड दळे.
कहूतरांच्या बरोबरी
दहाकुकीचा खेळ करी.
घेउन गिरकी
मारून फिरकी
बाच्याशीं खेळे कुस्ती
हवी तशी दंगा मस्ती !

सभोंवतीं त्याच्या फेरी
घालतात कां त्या घारी !
खेळ गडी तेथें नाना
चिमण्या नी राघू मैना.
खूप खेळ ते खेळावे
बाच्यावरती पोहावे !
मुलांस दुकदुक;
फुलास दुकदुक
जगास जें ना कधीं मिळे
पाणी प्यावे दगांजलें.
दिसेल का तेथुन त्याला
मामाच्या घरचा माळा ?
दिसेल का तेथुन पुढें

डोंगरमाथ्या पलीकडे !
आणिक तेथुन तूं आई
दिसाशिल कीं मजला नाही !
पतंग व्हावें
उंच उडवावें
वाटे आकाशीं जावें !
आई-असें कधीं ना बोलावें !

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

असेंच जग हें !

सत्कार्यास्तव अधम नरांचा
अनुनय करिती जगतीं सज्जन.
असेंच जग हें ! शिवाल्यांतहि
नादिस्पर्शाविण ना दर्शन !

रत्नागिरी, १४-१-४९

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

दगडांतून देवाकडे

रिती परडी

जन्मोजन्मीं खपुनि, मोहरा
जमवुनि भरला हंडा सारा;
आणि आणिला तुझिया दारां;
तूच मृत्तिका त्याची केली ?
जादु अशी अनुचित, अनुदारा !

जन्मा आलों चव्हाट्यावरी ;
वाटा जाती दिशांस चारी;
तशांत वदती सर्व पुजारी,
' फक्त असे मम वाट वरोबर '

वणवण करुनी मी अनवाणी
प्रभुरे ! फिरलों रानोरानीं;
अधिर मनानें सुमनें वेचुनि
भरली माझी परडी सत्वर
आणि धांवलों तुझिया सदर्नीं.

भेदु लागले पुढें पुजारी
एक बोलला 'वर्ज्य कणेरी.'
आणिक दुसरा 'ही शंकोदरि.'
फुलें अशीं फेंकूनियां नंतर,
रितीच परडी उरली स्वकरीं !

अज्ञानाचें ज्ञान

दोष कसा त्यां अज्ञ मानवा
सत्य मार्ग नच त्यां जर ठावा,
सर्वज्ञासच ज्ञात असावा !
डाळे बांधुन 'पहा' म्हणावें !
धन्य तुझा हा अगम्य कावा !

चमत्कृतीचा भव्य पसारा
पसरुनि माझ्या भवती सारा
उगाच कां रे छळसि मनाला !
सार दूर हें पटल मुरारी
फोड फाड वा नयन दयाळा !

अज्ञानांतच ठेवुनि मजला
धडपड बघणें रुचतें तुजला;
खुशाल देवा खुशाल खेळा !
निदान कां मग दिलेंस हें तरि
अज्ञानाचें ज्ञान मनाला !

प्रदक्षिणा

पहाटच्या घंटेनें जागृत
होउन आलों येथे धावत
श्रंढी वारा सारा साहत.

पडेल का हृत्कुंभांत तुझे
गोड गोड प्रीतीचे अमृत ?

पहाट गेली; सकाळ गेली;
सांज जाहली; किरणें कललीं;
वाट पाहुनी आशा थकली.

हृत्-कुंभांत न प्रेमामृत तव
मम अश्रुचीं फुलेंच सगळीं !

तुझिया दारीं झळते नौचत;
सनईचे अन् सुरेल सांगित
गोंधळ किंवा चाले आरत.

कसें तुवां ऐकावे त्यांतुन
सुक्या मनाचे माझे हृद्गत ?

उगाच कां तुज नांवे ठेवू ?
उगाच आई: कां रागावू ?
उगाच वटवट करितों वेढी
आंत जाणतो हें पण पुरतें
मीच घातली मजला वेढी.

प्रदक्षिणा घालावी तुजला
म्हणुनी फिरतो; प्राणहि थकला;
मी पण माझे करिते गणती.

प्रदक्षिणा नच तुजला होते,
मीच भटकतो माझ्या भंवती.

शाळा

कुणी म्हणो जग 'नश्वर' 'माया !'
तुझीच वाटे मज ती छाया,
थकलेल्या पांथास बसाया
तिथे न कांरे इतरां थारा ?
धानिक घोरती ताणुन पायां !

अशा जगाच्या शाळे मार्जी
स्वानुभवाचा नव पंतोजी
व्यवहारांतिल शिकवी 'जी-जी ;'
पुरे जाहली ही मम शाळा !
घरीं यावया मी तर राजी.

अधिरा रसिक

अनंत जीवन चित्र चितारुन
तुवांच केले मजला अर्पण;
एकच तुकडा त्याचा पाहुन
अधिर मनाचा रसिक स्वरा मी !
तुझ्या कलेला देतो दूषण.

उगाच का ही दिलीस दृष्टी ?
तुझ्या रूपेची होइल वृष्टी,
फुलेल मम स्वप्नांची सृष्टी;
स्मशानही होईल नंदनवन;
मी फुलमाळी उगाच कष्टी !

धीर मला दे, साहिन वारे:
धीर मला दे, पाहिन सारें;
धीर मला दे, शोधिन मीरे
-जिवंत आशा मनांत तेवे-
तुझ्या कलेंतच तुला मुरारे !

असेंच वाहव पिसाट वादळ:
अशीच होडी आपट आदळ;
दाखव रे मजला सागरतळ;
असेल जर त्या नंतर मिळणें,
तुझ्या प्रीतिचें मौक्तिक उज्वल !

हिंडव प्रभु मज रानोमाळीं,
हिंडव मजला सांज सकाळीं;
हिंडव कितिही कांहिं न कुरकुर,
विनती एकच अस्ता आधीं
भेटव रे मजला माझें घर !

बुद्धि

स्वानुभवाची जमिन कसाची
बीज रुजे श्रद्धेचें त्यावर;

आणिक वाडे वृक्ष तयांतुन
फळें लटकती ज्ञानाचीं वर;
हळूच तीं वेचुनिया सारीं
नेउनिया विकण्या बाजारीं
कोण पहा ही धावे नटवी ?

बुद्धी म्हणती लोक हिला पण
हीच फसविते मजला सटवी !

चीज हिच्या जी जवळी नाहीं
'जगांत' म्हणते 'नसे कधीही ;'
माल दाविते अनंत रंगित ;

आणिक मी शब्दांनीं मोहुन
तोच खरेदी करितों गुंगित !

कोडे

अद्वैताची शिडी उभाखून
जे नर आले तुजला पाहुन
त्यांनाहि मी पुसलें जाउन
आहे का 'आई' मज कोणी ?
ते बदती मजला लवलाही
'तुझ्यांत घे तव पाहुन आई' !

मला न कळलीं असलीं कोडीं ;
त्यांत न वाटे मजला गोडी ;
गांठ अशी मम बुद्धि न सोडी ;

एक एवढा सुटतो धागाः
कोण तरी मज येथें घाडी !

दूध

वृथाच गमती मजला तारे,
वृथाच गमतो सूर्य तसा रे;
कशासि करिशी श्रम हे वेडे;
माझ्या या कवटांतच जोंवर
अंधार पडे ! अंधार पडे !

दिलीस मजला जुनाट खोली
जड जगताच्या भिंती वाली;
दिसतें जितकें आंत, न सारें;
ब्रह्मज्ञानाची नच खिडकी
जनन मरण हीं दोनच दारें !

विश्वाचें मग देऊन कोडें
कशास करिशी मजला वेडें ?
शोध अरे, जा ज्ञानी जाडे;
पोर असे मी थोर न कोणी
दूध मला दे ! दूधच थोडें !

सृष्टीच्या ह्या पाळण्यांत हें
बाळ कर्धाचें रहतें आहे;
झोके देतच आई राहे;
उगी कसे राहिल अशानें ?
पाज पाज मे भुके न कां हें ?

दगड

तसेंच गाणें जशी विदागी
 भावदीपिका घेऊन साधी
 दगडांतुन मी तुजला शोधी;
 राग तुला कां आतां यावा ?
 तूंच दगड मज केलें आधीं !

दगड असे हा अशाच साठीं;
 इथेंच पडती पाहिल्या गांठी;
 ठेंच लागुनी पडलों मी जरि
 दया असूं दे ही माझ्यावर
 नमस्कार तो जमा करी हरी !

मूर्ति

सुंदर तूं जर-उषा निरखुनी,
 प्रेमळ तूं तर-प्रिया चुंबुनी,
 पवित्र तर-त्या ध्येया वंदुनि,
 विश्वरूपाच्या छटा पकडण्या
 प्रयत्न करितां जन्मो जन्मां !

दगड पाहुनी संगमरवरी
 आलेख्य तसें सुंदर भारी
 ताज पाहिला कधीं न कोणी;
 मूर्तीची मम भूक शमेना
 मूर्तीसाठीं झुरत असे मीं !

लपंडाव

देहाची या करुनि पायरी
आत्मा दारीं चढे कसातरि;
दार लाविलें तुवांच आंतुन;
उघड दार तें नाहीं तर मी
घेइत तें वाहेरून लावुन !

श्रमलों थकलों तुजला धुंडुन,
लपंडाव हा बुध्या मांडुन
तूच आपणां धरिशी लपवुन;
अतां जाणलें हें पण पुरतें
तूच काढ ये, मजला हुडकुन !

मी नच कढतों माझ्यासाठीं,
तुझीच सेवा व्हावी मोठी;
म्हणुनि धावतों तुझिया पाठीं;
उगाच कां मग उसना ताठा ?
अपुल्या जर जन्माच्या गांठी !

पळापळीचा खेळ न कां हा ?
देवघरांत न तूं सापडशी;
आणिक येतां शोधित देउळ
मंदिर अपुलें सोडुन जाशी.
कोण अतां पण हरतो पाहूं !
भय्य असें बांधिन मी मंदिर
बाहेर न तूं शकशीं राहूं !
विश्वच माझे झालें मंदिर.

जिवाजिवांजुन प्रगटे ईश्वर
ओळखिलें रे तव रुपांतर;
जा, जा; आणिक लप कोटेंही
खुशाल अपुली माया पांघर !

तुवाच लपुनी माये मागें
जिवा जिवांचे जुळवुन धागे
विणिलें विश्वाचें अंचर नी
रंगविलें मग तें अनुरागें !

पहिला भास

शहर सभोतीं गजबजलेलें,
मानव कृतीनी सारें भरलें;
अशा कृतीचें मी अवलोकन-
केलें; दिसला मानव मजला;
तुझें न झालें अंधुक दर्शन !

कृत्रिमतेला जियें न थारा
जीव तिथें मग धांवत गेला.
हिरवीं रानें, निर्झर सुस्वर,
निर्मल सरिता, सागर काळा,
साधें भोळें खेडुत जीवन,
साध्या भोळ्या अलुड बाला:
भव्य दिव्य या तुझ्या कृतींच
भास तुझा पहिला मज झाला !

मंदिर

हाडाच्या दगडाच्या भिंती;
घे मासाचे मातीचे थर;
रक्ताची घे रंग संगती;
कवटीचा घे घुमट तयावर;
मानस घंटा घे घणघणती;
सिंहासन घे प्रेमळ अंतर;
एक ! दोन ! वा अनंत कोटी !
जितुके नर, तितुके तव मंदिर !

तिथेंच मी बांधीन पुजा तव;
तिथेंच मी वाहीन फुलें नव;
दोन पाउलें मी येत पुढें;
ये, ये, देवा, दयासागरा,
दोन पाउलें तूं ये इकडे !

माझें फूल

फूल न माझें फूललें पुरतें,
तोंच वाहतों हें का चुकतें ?
चालेल न कां तुझ्या पुजेला:
नसेल न कां कांहीच सुळीं ती
किंमत माझ्या आतुरतेला ?

यलाव तुळशी बेल जगींचे
तव किरिटावर हसतिल साचे;

ठेव मला तव पदकमलांवर;
निदान विनती इतुकी शेवट,
टाक तुझ्या चरणांना त्यावर !

हृद्गंगा

तुझ्या दयेचा माल खपावा
करितां नर दुःखांत असावा !
काय तरी हा न्याय म्हणावा !
सदय जरी तूं अदय तयांतच;
पुरा तुझा मी जाणुन कावा !

देहलतेवर हृदयाचें हें
कमल कसें बघ उमलत आहे !
मृग होउनी ये लवलाहे !
मध न इथें ! हें आमिष दाखुन
बंदिवान मी करीन ! पाहें !

कुशी शिवाय न करीन ' गाई, '
मार मार तूं मार कितीही;
हट्ट असा मी धरीन तरिही;
त्या मारानें स्फुंदत बसतां
घट्ट उराशीं धरशिल तूही !

प्रेमाचे दे दंविंदू नव.
तेजाचे दे किरण मला तव
फूल फूलव हें तुझ्या पुजेला.

प्रेमस्वरूपा, प्रकाशरूपा
वीट मला स्वत्वाचा आला.

हृद्गंगा धावत खळखळ ही,
फेन विनोदाचा वर येई;
रागाच्या लहरीही कांही;

कशास सांगू गुपित तुला पण
आंत प्रीतिचा प्रवाह राही !

आराधन

नदींत माझ्या डोह विषारी;
कुणा न पाणी देउन तारी.
स्वार्थाचा कालिया भयंकर.

ये, ये, गोकुळच्या गोपाळा,
नाच तयाच्या मत्त शिरावर !

नदी जवळ ना दूरच मंदिर,
घागर फुटकी असे शिरावर
वाटेंतच होणार रिती; तर

पाय भराभर पडतिल माझे;
कमी न होवो तिळ ही अंतर !

जिवा शिवाचें नकोच मीलन.
दोन असूं या असेच आपण.
नको नको तें जळो देवपण.

गोड द्वैत हें संपुन जातां
मिळेल का देवा तव दर्शन !

असेंच चालो हें आराधन.
कधीं न होवो प्रसाद साधन.
पंख करूं दे फडफड भारी.

-निदान हें देशिल तरी तूं ?
कधीं न लाभो नभीं भरारी !

तुझ्या दयेची पाहुन घागर
उत्सुकतेनें झालों तत्पर.
घागर होवो वरती उपडी;
तरी न लाभो जलबिंदू मज,
चोंच राहुंदे अशीच उघडी !

नरयज्ञ

आकाशाचा निळा पाळणा;
माणिक मोत्यांचे त्या झुंबर:
धूमकेतुचें नवें खेळणें
लौबत राहे उलटें त्यावर;
मेधांच्या पंख्यानीं शीतल
वारा घालित सृष्टी चाकर;
पाळण्यांत या घेउनि झोले,
झोपेनें पेंगुळले डोळे;
उठ, पूस ते सत्वर बाळा !

नर यज्ञ पहा तुझ्याच खालीं !
तुला न कां या भिडती ज्वाळा !

असेल कां स्वर्गीं बहु शीतल ?
म्हणुनि तुवां पेटविला भूतल ?
परमेच्छेचा विकास यांतुन
असेल जर होणार पुढें नव
यज्ञ असो हा तुला समर्पण !

नैवेद्य

भंवताली कालीचें मंदिर,
यज्ञाचें अन्न कुंड मधोमध;
सळसळती जळजळत्या ज्वाळा;
रसरसती अंगार भयानक;
एक कुणी नर ओतुन गेला
दुध तुझें आणीक तुझा मध;
दुसऱ्यानें तुज मांस दिलें नव
आणिक त्याकरितां केला बध;
तिसऱ्यानें तर देह दिला बध
—आणि ठोकिली उडी मधोमध—,
आणिक चवथा येउन कोणी,
नैवेद्य तुझ्या पुढचा खाउनि,
मिठी मारितो तव चरणांला !
आलिंगुनि तूं त्याला बदर्शी,
' यज्ञ पावला तुझाच मजला ! '

तुझेंच घेउन तुजला देणें;
 अहंकार हा कधीं न धरणें.
 नैवेद्य गमे जगांतलें सुख !
 अन्हेरु कसा प्रसाद तव मी ?
 उगांच कां त्वां दिलेंस हें सुख !

प्रेम

बाळ कोवळें मी असतांना
 मातेचें स्तनपान करितसे;
 तूंच शिकविलें त्या दुग्धांतुन
 शुद्ध कसें तें प्रेम वसतसे;
 तरुण जाहलों आणिक नंतर
 वट्ट प्रियेला आलिंगितसें;
 तूंच शिकविलें त्या प्रणयांतुन
 प्रेम कसें आत्यंतिक विलसे.
 ध्येयनिष्ठ मग होतां पुढतीं
 प्रेम जडे आदर्शाविरती,
 तूंच शिकविलें त्या न्यागांतुन
 अमूर्त असते प्रीति कशी ती !
 -शिक्षण देउन असलें उत्कट,
 प्रेम तुझ्यावर कराविशि शेवट
 प्रेम ज्योत जी तेवे हृदयीं,
 तूंच उजळिली अपुल्या हातें
 शुद्ध अमूर्त नि आत्यंतिक ही !

प्रेमांतच ना मिळतें जीवन ?
 प्रेमांतच ना घडतें वर्धन !

अर्थ न जावो इतकी खटपट.
घाल मधें तूं काय हवें तें-
विलय असो प्रेमांतच शेवट.

दिव्यदर्शन

चैतन्याच्या रथास आजी
जुंपवुनी काळाचा वाजी
कुठें चालली नकळे स्वारी.
स्वर्गगा जी म्हणती, ती तर
चाकाची एकच चाकोरी !

भव्य दिव्य हें सिंहासन तव;
भेटवरे भेटव मज माधव;
सिंहासन तें धन्य स्वरोस्वरि-
विश्व दिसे जें या नयनांना-
विश्व न तें त्याची तर पायरि !

नाचव बोटें कोठें कशिही;
नाद घुमतसे दिशांत दाही;
घे स्वकरांनी तव अधरावरि;
अनुराग निघो सप्तसुरांतुन;
देह नव्हे हा, तुझीच बांसरी !

अयशाचें यश

आजपावतों शोधक झाले,
सुयश न आलें त्यांच्या हातीं.

चिंता पेटल्या त्या दीप्तिंन
इतर धावले पुढती पुढती;
अयशाचा हा माझा वाटा,
निदान नेवो इतरा पुढती.

जादूचा पसरून पसारा,
सुखदुःखांच्या ताणुन तारा,
नाचविशी मज जादूगारा;
कशास चिंता मज अयशाची
तूझीच छीः थू ! तुझाच तोरा !

मुकट तुझा तो पूर्णत्वाचा
कधीं न माझ्या चढो शिरावर;
लढो परी हा जीव तयास्तव;
असेंच चालो अखंड संगर;
आणिक शेवट वज्रानें तव,
तोड तोड मम मस्तक केशव
पाडव परि तें तव चरणावर
विजयाचा उन्माद मिळो तुज !
पराजयांतच धन्य असो नर !

खूणगांठ

कुणा प्रभाती इतर जनांसह
वनांत गेलों करण्या उद्यम;
आणिक धरुनी तरुवर हातीं
हालविलें मी ही इतरांसम;

कुणास लाभे पिकलेलें फळ,
कुणास लाभे सुमन मनोरम;
काय पडे पण माझ्या पुढती ?
फुलें न गळतीं; फळें न पडतीं,
हालवितां मी तरु हातानें
द्वबिंदू घळघळती खालीं
सळसळतीं सुकलेलीं पानें !

उरे न तरि हीं मनास चिंता.
उरे न कांही निराश खंता
खूण पडे इतकी पुरती ही—
अश्रू जो देतो मजला तो
हात तयांना पुसण्या देई !

पूजन

कोरंटी घेउनिया पिवळी
तुझ्या पुजेला पाय निघाले;
मंदीर जसें आलें जवळी.
सहज जाहले वरती डोळे;
पहाट अजुनी होती काळी,
सारांगण त्यावर तेजाळे:
वाटे तव चरणावर मानी
फुलें उधळलीं हीं देवानीं,
रान फुलांना येथ न किंमत.
फुलें फेंकिलीं; अश्रू आले;
अक्षर ! जरि असेल हिम्मत !

माझे ओझे

आडाणी मी शिकारी स्वरा
सदैव फिरतो निर्जन कंदर;
रक्त ओकतो घोडा थकुनी
आसुड मी करितो खालीवर;
शिकार हातांतिल सोडुनिया
सिंहाच्या निघतो शोधावर;
सिंह कोठचा मजला मिळणें ?
नेम न माझा असे बरोबर.
जगांत होतें हंसे घोघर;
' वेडा किंवा पिसाट हा नर '
हसशिल कां तूही नारायण ?
दिसतिल का नच तुज माझे व्रण ?

' मिळतें ' त्यावर हसते जनता;
मी रडतो—' न मिळे '-त्याकरितां;
दिसो तुला पण ' ताज ' मनांतिल
आणिक ताशिन दगड जन्मभर
' ताज ' पुरा जरि मम नच होइल !

मिळेल का सोन्याची घागर
माती तूं दिधलीस मला तर ?
ओझे एकच मी तर जाणें—
माती तूं दिधलीस मला तर
त्या मातीची घागर करणें !

चुंबन

जीवन मजला यज्ञचि वाटे;
दिव्य कराया आत्मा थाटे;
पेटव अग्नी, चेतव ज्योति;
सुखदुःखाचा मळ जळल्यावर
उज्वल आत्मा; उज्वल कांती;

संध्या येइल सूर्य न खळतो.
संध्या होइल; अस्त न टळतो.
संध्या येइल, कुठें कधीं तरि.
डरो न माझे हृदय म्हणो पण
सुंदर आणिक दिव्य प्रभा, हरि !

वृथाच वाटे मृत्यूचें भय;
सर्वोत्तम तो शेवटचा जय;
मरणाच्या अधरांनीं चुंबुन,
तूंच तुझे हें बालक घेशी
आणिक देशी त्या आलिंगन.

दिवा मालवा तेज न पसरें.
दिवा मालवा, अंधार भरे.
जीवन—ज्योती जादूची परि
विझेल ही आणिक त्यानंतर,
प्रकाश होइल मग माझ्या घरि !

चैतन्याच्या तुझ्या नदीवर,
जीवित वृक्ष असे कललेला.

फुलेंच त्याचीं आम्ही हे नर,
आत्मा त्यांतिल मध भरलेला;
हीच एकली आस धरो बुध,
फूल गळो, नी मिळो तुला मध !

गूढ खेळ

ज्ञानाच्या शिखरावर जावें,
विश्व एकदां पाहुन घ्यावें,
म्हणुनि चाललों, वरती वरती
विश्व कोठचें शिखर न जाँवर,
क्षितिज धावलें पुढती पुढती !

फुकट गणावी कां आशा ती ?
कांहींच न का आलें हातीं ?
भ्रामक आशा मनांत होती.

—विश्व दिसो वा न दिसो मजला—
म्हणुनी चढलों इतुका वरती !

हेंच तुझ्या हृदयांत असावें—
जरा मुलाशीं खेळुन घ्यावें;
एक दाखवुन दुसरें घ्यावें;
या खेळांतिल गूढ न कळतें,
त्या बाळांनीं अश्रु पुसावे !

मुक्ति

बीट मला स्वत्वाचा आला;
ज्ञानाचा मग भरिला प्याला;

स्वेदगंगा

क्षणभर लोपे सर्व अहंता.

तयें न केलें सुक्त सदा पण.
पुन्हां जखडिलें जातां जातां.

सुदिन असो हा ! दिव्य असो दिन !
आज न उरलें कांहीं बंधन,
जीवन तुजला करुनी अर्पण;
अनुरागाचा पिऊनी प्याला,
सुक्त जाहलों मी माझ्यांतुन !

करवीर; तासगांव; मुंबई.

❧

❧

❧

❧

रुद्रवीणा

उग्र म्हाताच्या वडांची लोंबते दाढी सभोती;
बेलकाण्डें वक्र अंगें नृत्य मुद्रा दाविताती;
भंगलेल्या मंदिरी या नग्न मूर्तीच्या पुढारी,
सुक्तछंदे गीत गाते रुद्रवीणा अंधकारी.

भेटते केव्हा मृगाच्या वादळाची क्रूर स्वारी;
चुंबिते केव्हा पहाटे मंद वाऱ्याची भरारी;
अकली, वेळीं अवेळी स्वोदित आलिंगनालें,
रुद्रवीणा कम्पते अन् गातसे रानांत गाणे.

मुंबई २७।४।४५

❧

❧

❧

❧

लोकशक्ति ही !

लक्षहस्त लक्षपाद लोकशक्ति ही
क्रान्तीच्या दीप्तीतुन मुक्ति शोधिते;
शोधिते नव्यायुगास : ज्यांत पूर्णता
पावती अनेक उच्च दिव्य कामना;
भासयुक्त स्वप्नसृष्टि आज जी गमे
तीच तेथ दृश्य देह घेउनी फिरे;
पाजळीत दीप जेथ आज तम भरे;
नेसवीत त्यात ज्यास आज नग्नता;
देत घास ज्यास आज भूक खातसे.

लक्षहस्त लक्षपाद लोकशक्ति ही
क्रान्तीच्या दीप्तीतुन शोधि जीवना;
जेथ 'आज' 'काल' हून सुखद होतसे;
जेथ कष्टताति सर्व, सर्व भोगती;
जेथ काम हें न कष्टः खेळ श्रेष्ठ तों
ज्यात जीवनाशि नाच सकल नाचती.
मानवास मानवांत शत्रु जेथ ना;
जेथ विकसती फुला समान योजना
थोर थोर ध्येयपूर्ण; जीवनी अशा
ना विचार स्वार्थाचा भक्ष्य होतसे;
ना कृती गतानुगतिक प्राण शून्य जी;
दैन्यता न जीवनात फक्त दिव्यता,
भव्यता कृतींत आणि पूर्ण ऐक्यता
मानवात. स्वप्न जेथ सत्य होतसे.

स्वेदगंगा .

लक्षहस्त लक्षपाद लोकशक्ति ही
क्रान्तीच्या दीप्तिंतुन तेथ जातसे !

मुंबई

❦

❦

❦

❦

चिक्लीनंतर—

“दण्दण्ता सर फिरता नांगर

चिकल झाली हा पुरी,

लाव् गो लावणी पोरी ? ”

“ मी नाय् येवचय, लावणी लाव्चय

चिकलांत काटे भारी ”

“ चिकल त लोण्यासारी ! ”

“ माका नाय व्हवचा, चिकलात जावचा,

माजी चोळि भर्जरी ”

“ चिकल माजि सेनेरी ! ”

“ मी पोर कवळी, वारो हा जौळी,

थरथरी माज्या उरीं. ”

“ इरलि घराच्या सारी ? ”

“ आये माजि पाटलिण, वाप माजो पाटिल्,

पाटलाचि पोर मी न्यारी ! ”

“ घव् मी तुजो शक्करी ! ”

करवीर

❦

❦

❦

❦

भरतीची लाट—

डुलतां आंग्रुक विरये वानी
तड्यो वारो शिरतां कार्नी
गरजत समदो दर्यो मानी
घाल् पतिंगो, आव्जार् भगो,
दिस्तां खाडीचो खण् कांइ ?
संबाळ पागया, संबाळ पागया,
उट्टली भरतीची लण् लाट्.

सुंअचि वोट बंवावाली
फोडित् समिंदर् म्होरे ग्याली
बंगाळ् किरिस्ताव् गोव्या वाली
त्येतुर वक्ती, घाणिन् माक्ती
कशाक गोव्याचो हण् थाट् !
संबाळ पागया, संबाळ पागया,
उट्टली भरतीची लण् लाट्,

गद्गद्ता थण् यिंजिन् सारा
हण् पन् मंजुळ् तडियां वारां
हिरवी आर्ग्रा आर्यां हारां
माडाच्यो पाती, भिरभिरत्याती
बोड्यान् पेंदी भरल्यो दाट् !
संबाळ पागया, संबाळ पागया,
उट्टली भरतीची लण् लाट्.

बलाद्रुचि कलमां खारिन् ग्याली
खलाद्रुचि भातां किडिन् न्याली
उकलुन् बेरुन् कुळंब्या म्याली
होड्कुळ् ढक्लुन्, लाटेक् उक्लुन्
धावात् त्येचा आमुचा ताद् !
संबाळ पागया, संबाळ पागया
उदली भरतीची लघ् लाद्.

दाल्याचि होड्कीं मोड्कीं तोड्कीं
कातळी वरसुन् धांबली व्याड्की
फुदली लाद् तो भरली धड्की
कोळ्याचा पागलां, कदी नाए भिंबलां
वरपित् जात्र्चां द्याची पाद्.
संबाळ पागया, संबाळ पागया,
उदली भरतीची लघ् लाद्.

म्हाव्रां बोलतां, ' इलोर कोळी '
बांगडो म्हन्तां, ' घेनार्, वळी '
सळसळ पळता पानयांतळीं
घेउन् भिरकांव, जाळां फिरकांव
बघतां कोळिन् घरसुन् वाद् !
संबाळ पागया, संबाळ पागया
उदली भरतीची लघ् लाद्.

मोती—

खय् गो दिसता मोती माझो
सांग पोरी, सांग पोरी, सांग !

भरली डौली कालाणाची
न्हेरी त्येची येका येळ्ची
वाङ्ग्याखालीं न्हत्र्ली खाव्ची
ताजो मूळो झालो शीळो; ह्येचो खय् हा थांग् !

नया हुंडलिचा, चिन् घमताचा
आंग्रुक त्येचा नया शिडाचा
मकान कापुन् येद्व्वा यंत्रचा
दिवस बुडालो लटेखालीं; ह्येचो खय् हा थांग् !

सावळयो पडल्यो नारळीखालीं
वाळवट झाली समदी ओली
पालावरची पोपळ लत्र्ली
वारो जौळी दर्यो ढवळी, ह्येचो खय् हा थांग् !

भिगरी सारो सुटलो वारो
दर्यो झालो गोरु-मोरु
लॉटे म्होरं खयचो थारो !
मंगो ईलो, गंगो ईलो; ह्येचो खय् हा थांग् !

मुंबई २५-७-४०

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

स्वेदगंगा

माज्या घरीं—

चंद्वा, ये गो माज्या घरीं.

जांब् करंदांनीं आड भर्ली नी
आंबो पाना परी.

फुलां वोवळिची माज्या परसाचीं
जमिन् दडत्तत्त पुरी.

घा-विम् वरके घा-विस्र कापे
फणस् घराशेजारीं.

कलमाचो म्होवर माज्या खळ्यावर
झुलती अबदागिरी.

अमरुता वानी पाटाचा पानी
व्हावता बारमाय दारीं.

माजा गो आगर माडाचा हां घर
फोपळ शंभर तरी.

मळो भुरड्तां आंबेम्होर डुलतां
घमघमता मग् दरी.

दर्यो गरज्तां ऐकुळ येता
गातां तालावरी.

करवीर

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

भुताबाईच्या राईत—

“ भुताबाईच्या राईत माजा घर आनी जिन्नगनी
पावण्या, ये माज्या मागुनी ! ”

“ दुपार पासुन चालुन थकल्य,
पाण्यासाठी सोदुन हरलय,
दमल्य गो लय, अदो मेलय,
दिवस बुडालो, अंदार पडलो वाट नाय सरली तरी. ”

“ पावण्या येरे माज्या घरीं ! ”

“ अवतां भवतां जंगल दिसता
चाललय ती वाट कोण गो पुसतां ?
पायपुडूची बग पण दिसतां
मी खळतय, पण पाय चलततू नी जातत आपल्यापणीं ”

“ पावण्या, ये माज्या मागुनी ! ”

“ घुबड कसा बग खदखद हसतां ?
कावळो पिळो घुडघुड करतां !
काव् काव् करतां कोकिल सर्तां !
दोन पायांवर, चालत झर्झर् ससो हिडता दरी ! ”

“ पावण्या, येरे माज्या घरीं ’.

“ चंवर उगवतां, आवाळ चडतां
भुताबाईची राई उमगतां
येक चवतारो त्येतुर दिसतां,
पिपळावरतीं त्येवता पणती, मी नाय येवच्य म्होरे ! ”

“ पावण्या, जातस खयचो अरे ? ”

करवीर

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

मुंबय्ची चाकरी—

“ जाउ नको र झिला मुंबय्का
सोडुन माका घरीं
मी म्हातारी, येकुलतोतूं;
भंगो ती चाकरी ! ”

“ ह्यां काय बोल्तस् आय्ये येडा
बेगुन व्होशी बरी,
सरायिची भाता कापूका
येवचंय् मी माघारी.
कर्जाखाली शेतां गलीं,
सावकार धरणां धरी,
घरण उपाशी तूं बी तैशी
छे करतय चाकरी.
गिर्णीचा काम मिळत माका
निदान रातीं तरी
भिती वाटता तुका कशाची ?
नाय् पडोचय् आजारी.
इश्वास तुजो का नाय् इतको ?
शपत गळ्याची तरी
मी नाय् पिवचंय्. मी नाय् शिव्चय्
दारू इकाच्या सारी ”

इली सरायी, लेक परततां
होवोन् दुकणेकरी;
“ आय्ये ! ” म्हणतां दार उघडता
घरण येदली घरीं !

भावय

चरवोट झालें पाउसपाणी;
 सरलीं कामें; स्फुरलीं गाणी.
 भातावरती उठवित लाटा
 लोळत जाई वारा मोठा.
 कोकणचा कंगाल कवी मग
 गेला शोधित देवळ लग्नग.
 भावय होती ! चैतन्याचें
 उठलें वादळ; वदवी वाचे:
 — साधी भोळी ढोलाची लय —
 'नाचा भावय ! नाचा भावय !'

पोंभुल्यातिल हा स्थानेश्वर
 सांब सदाशिव भोळा शंकर;
 रुचेल त्याला अमुची भावय
 जी नच मानी जाती वा भय
 असली भावय नाचत असता
 एरुच स्मरणें आपण 'जनता'
 'जनता' 'जनता' 'जनता' आपण;
 अद्वैताच या नारायण.
 तुडवूं मी पण; वनूं प्रेममय.
 'नाचा भावय ! नाचा भावय !'

चला वाढली ढोलाची लय;
 लाल चिखल हा; लालच भावय.
 भावय घुमली; झाली दाढी;

चला चलारे धरा चिकाटी.
भिडवा खांदे; मारा पक्कड;
अभेद्य घडवा छातीचा गड-
लढा, चढा, वा पडा बरोबर;
सर्वच मालक, कुणी न चाकर.
समान व्हा अन् व्हा सृत्युजय;
'नाचा भावय ! नाचा भावय !'

या चिखलाची लावुनि टिकली
विसरुनि जाऊ चिन्हें नकली,
माणुसकीचें बांधू मंदिर
आकाशाचें ज्यावर छप्पर.
बंधुत्वाचें एकच नातें
मानुनि पुजुया नव-मानवते.
अभिषेक धरूं स्वातंत्र्याचा;
मंत्र न दुसरा : प्रेमळ वाचा.
मानवतेचा बोला रे जय;
'नाचा भावय ! नाचा भावय !'

मातींतुन या आलां सारें;
मातींतच अन्ती जाणें रे.
आधी माती, माती शेवट,
कशास मग स्वार्थाची कटकट ?
समतेच्या माहेरी सारी
बंधुत्वाची गोड न्याहरी;
या मातीला ठेवुन साक्षी

चला बंनूया उडते पक्षी.
दुनिया अपुली; कशास संचय ?
'नाचा भावय ! नाचा भावय !'

सभोवतीं आंब्याचीं झाडीं
त्यातच दडली अमुची वाडी;
छोटे गोठे; घरे चिमुकलीं;
शाकारावर तिळये फुलली;
खळ्यांत इवलें अळें उगवलें.
मळ्यांत खालीं भात पसवलें.
खट्याळ ओढा झुजत येई
घो घो खळखळ झुळझुळ वाही;
हें काय कमी; भूच स्वर्गमय !
'नाचा भावय ! नाचा भावय !'

रत्नागिरी १२। १२। ४८

REFBK-0019902